

Brijdorpe in de Late Middeleeuwen

De geschiedenis van een stad in Zeeland die nooit tot ontwikkeling is gekomen

Emma M. de Boo van Uijen

Afbeelding voorpagina: foto genomen door Emma de Boo van Uijen op 24 juni 2011

Brijdorpe in de Late Middeleeuwen
De geschiedenis van een stad in Zeeland die nooit tot ontwikkeling is gekomen
Emma M. de Boo van Uijen s0913286
Dhr. Drs. M. Wansleeben
Bachelorscriptie Archeologie, computertoepassingen
Universiteit Leiden, Faculteit der Archeologie
Leiden, juni 2012

Inhoud

Voorwoord	4
1. Inleiding	5
2. Historisch kader en aanpak	7
2.1 Historisch kader	7
2.2 Aanpak	10
2.3 Het landschap	12
3. Brijdorpe	14
3.1 De ligging	14
3.2 De kerk	17
3.3 De burcht	18
3.4 De haven	24
3.5 Vondsten en onderzoek in de omgeving	26
4. Interpretatie	31
4.1 De ligging	31
4.2 De kerk	32
4.3 De burcht	33
4.4 De haven	34
4.5 Vondsten en onderzoek in de omgeving	35
5. Conclusies	36
Summary	38
Samenvatting	38
Literatuur	40
Afbeeldingen	44
Bijlagen	
1: Uitgebreid rapport Archis van waarnemingen rondom Brijdorpe	
2: Volledige kaart met kreekruigen (Kuipers 1982, bijlage)	

Voorwoord

Mijn oma is opgegroeid op een boerderij in een gehucht, midden op het Zeeuwse eiland Schouwen-Duiveland. Bij deze boerderij hoorden twee kleine arbeidershuisjes en toen de boerderij haar functie gedeeltelijk verloor, werden deze huisjes tot vakantiewoningen omgebouwd. Zo komt het dat ik van jongs af aan op vakantie ging naar Zeeland en Brijdorpe voor mij altijd gelijk heeft gestaan aan een heerlijke vakantie. Met 20 huizen, een bushalte, een begraafplaats en sinds een paar jaar ook een picknicktafel is het moeilijk voor te stellen dat dit ooit een plaats van formaat is geweest. Toch kreeg ik door de jaren heen steeds vaker de verhalen te horen dat er een burcht moet zijn geweest, dat ons kleine Brijdorpe (in de volksmond Briepe) belangrijk is geweest en dat Brouwershaven in eerste instantie de haven van Briepe was.

Natuurlijk geloofde ik het niet. De redenatie van mijn oudoom “in het wapen van Briepe staat een zwaard, dat is een bewijs dat er een burcht stond” klonk mij even ongeloofwaardig in de oren als de tekst uit “Scharendijke in oude ansichten” (Coomans 1986, 76):

“In het burgbevang omsloten door de Helchersee, de Duyne en de Grevelinge lag vermoedelijk een burcht met een vrij hoge toren.”

Dit gaat over ansichten en is niet bepaald een wetenschappelijk werk, bovendien waren er te veel vraagtekens in de tekst om mij te overtuigen. Toch heeft het mijn nieuwsgierigheid gewekt en wil ik nu wel eens weten wat er waar is van al deze verhalen. Na wat verkennend onderzoek dat de reden van mijn oudoom liet wankelen (het wapen komt voor het eerst voor in 1540¹, wanneer de burcht al lang verdwenen is, De Bruin *et al.* 1982, 229), waren er toch genoeg aanwijzingen om verder te gaan en me te verdiepen in de geschiedenis van deze groep huizen.

Deze zoektocht naar een onderbouwd beeld van de ontwikkeling van Briepe heb ik bevangen in het schrijven van mijn bachelorscriptie. Er werd mij aangeraden iets te kiezen wat ik echt leuk vond, zodat ik niet met tegenzin zou zitten te schrijven. Dit is zeker zo’n onderwerp waarover je alleen nog maar meer te weten wil komen en waarbij je na afloop het gevoel hebt nog steeds alleen maar het topje van de ijsberg te hebben gevonden.

¹ Het wapen is overigens pas in 1817 bevestigd als wapen van de gemeente Brijdorpe. Op zichzelf best bijzonder, aangezien de gemeente toen al was opgegaan in de gemeente Duivendijke (De Bruin *et al.* 1982, 229).

1. Inleiding

De Middeleeuwen is een vaak vergeten periode, in eerste instantie te jong voor veel archeologen en zogenaamd te saai voor geschiedenislessen op de middelbare scholen, afgeschilderd als een donkere tijd van stilstand, zonder enige veranderingen. Dat is een groot misverstand, want dit is juist de periode waarin de basis voor onze huidige samenleving is gelegd. Het poldermodel ontstaat, de eerste waterschappen worden opgericht en de basis voor de latere Republiek der Nederlanden wordt gelegd (Gosses 1959, 3). Ook ontstaan de meeste steden in de Late Middeleeuwen.

In deze periode (1000-1400) verandert er veel en aan het einde zijn de meeste hedendaagse steden gevormd. Over de ontwikkeling van steden bestaat nog veel onduidelijkheden. Wat bepaalt dat een woongemeenschap een stad kan worden? Zijn er eigenschappen die een gunstige werking hebben bij de groei tot een stad? En wanneer is iets een stad? Allemaal vragen die aan bod zullen komen. Uiteraard zijn er ook vele dorpjes die er niet in zijn geslaagd zich tot stad te ontwikkelen (Renes 2005, 16). Door ook deze beter te bestuderen en te achterhalen wanneer en waarom de groei tot stad stagneerde, kan er meer duidelijkheid komen omtrent de ontwikkeling van steden in Zuidwest Nederland.

Eén van die dorpjes die het niet heeft gehaald is een klein gehucht gelegen op het Zeeuwse eiland Schouwen-Duiveland. De titel “dorp” is zelfs teveel voor deze “vlek langs de weg” Brijdorpe (in de volksmond Briepe, afb. 1) (Coomans 1986, 76): het staat niet eens meer aangegeven op de verkeersbordjes. Het zeer rustige groepje huizen verraaft niets over haar turbulente verleden en is snel gepasseerd en vergeten door de vele vakantiegangers die er ’s zomers bijna dagelijks doorheen rijden. Sommige fietsers stoppen voor een korte pauze bij de picknicktafel en heel af toe betreden ze ook het eeuwenoude kerkhof (Coomans 1986, 76), het enige bewijs van de ouderdom van de plek.

Er zijn echter enige aanwijzingen dat dit dorpje ooit het stadsrecht zou verwerven, maar volgens de vertellingen is het daar nooit van gekomen. Graaf Floris V (1254-1296, De Bruin *et al.* 1982, 410) had het plan om het tot een koopstad te maken. Daarom kocht hij in 1288 van Jan I, Hertog van Lotharingen, voor deze plaats vrijdom van alle tollens (Van

der Aa 1840, 748). De graaf komt te overlijden en men verneemt niets meer van het plan (De Man 1897, 29). Brouwershaven groeit en Brijdorpe verdwijnt langzaam naar de achtergrond.

Om een duidelijker beeld te krijgen van de ontwikkeling van het dorp en de reden waarom het stadsrecht eerst wel en later toch niet is verleend, zijn er een aantal punten die onderzocht moeten worden. De aanwezigheid van bepaalde diensten en voorzieningen zegt veel over de positie die het dorp innam in het gebied. Voor Brijdorpe zijn er aanwijzingen voor een haven (De Bruin *et al.* 1982, 238; Fokker 1908, 16, 27) en een burcht (Melis Stoke, zesde boek vers 1219). Het wapen met een zwaard zou verwijzen naar een plaats waar recht werd gesproken (Van Beveren 1960, 17), maar hier wordt verder niet naar gerefereerd. Een vliedberg, een kunstmatig opgeworpen heuvel waarop vaak een motte² werd gebouwd (Everaers en Stockman 1999, 21), is er zeker wel geweest (De Man 1897, 29 e.v.). Hiervan zijn de coördinaten en de vondsten bekend. Hoe en in welke mate bovenstaande factoren hebben meegespeeld in de ontwikkeling van het dorp, zal nieuw licht kunnen werpen op de ontwikkeling van steden in het algemeen.

Afb. 1: Schouwen-Duiveland met daarop aangegeven met de zwarte stip de ligging van Brijdorpe (naar Archis, 2012).

² Een motte is een vroeg kasteel gebouwd van hout. Vanaf de dertiende eeuw worden ze van steen gebouwd (Everaers en Stockman 1999, 21-22), zie verder h. 3.3. Op Schouwen zijn nog twee vliedbergen te zien in het landschap, één bij Zierikzee en één bij Ellemeet (Bos en Oele 1987, 50).

2. Historisch kader en aanpak

2.1 *Historisch kader*

Wanneer is iets een stad? Die vraag is lastiger te beantwoorden dan men in eerste instantie zou denken. Wanneer we kijken naar de steden vandaag, dan zijn er wel een aantal gemeenschappelijke kenmerken te noemen, waarbij de omvang toch wel de duidelijkste is. Ook de aanwezigheid van een station en bepaalde voorzieningen zoals ziekenhuizen kunnen aangeven dat je in een stad bent. En steden hebben een eigen gemeente, terwijl dat bij dorpen dat vaak niet het geval is. Ook wordt er vaak verwezen naar de stadsrechten, daterend uit de Middeleeuwen.

Het stadsbeeld in de Middeleeuwen is eigenlijk niet heel anders, natuurlijk wel met hun eigen equivalent. De steden waren kleiner, maar er waren wel voorzieningen die het platteland niet had en ook het bestuur van een stad was anders ten opzichte van de dorpjes op het platteland. Het stadsrecht, dat in die periode is ontstaan, is natuurlijk hetzelfde velletje papier, maar had een andere betekenis. Waar het nu betekent dat de woonplaats een stad is, was het destijds een formulering van de regels met betrekking tot de stad, in tegenstelling tot het landrecht³ (Hendriks 1997, 16; Uil 1998, 24). Blockmans en Hoppenbrouwers (2004) geven een aantal criteria waaraan een Middeleeuwse stad meestal voldoet: een redelijke omvang (in deze periode spreken we dan van minimaal 1000 inwoners, Renes 2005, 15), de bevolking leeft niet primair van landbouw, veeteelt of visserij en de stad vervult de functie van een centrale plaats: hij lokaliseert de markt, het bestuur en sommige gespecialiseerde diensten, waaronder bijvoorbeeld de rechtspraak (Blockmans en Hoppenbrouwers 2004, 264). Renes voegt hier nog een versterking door middel van wallen of muren aan toe (Renes 2005, 15). Zowel Blockmans en Hoppenbrouwers (2004) als Renes (2005) benadrukken dat niet alle kenmerken tegelijk aanwezig hoeven te zijn, het kan best dat een kleine gemeenschap vooral leeft van de landbouw, maar ondertussen ook versterkt is en de functie van een centrale plaats heeft. Dit maakt duidelijk dat veel plaatsen niet altijd alle kenmerken bezitten, wat het lastiger maakt om steden als zodanig (archeologisch) te definiëren.

³ Landrecht had betrekking op het platteland en werd uitgeoefend door de ambachtsheer (Hendriks 1997, 16).

Het ontstaan van steden, ook wel urbanisatie, is niet iets wat in de Middeleeuwen voor het eerst voor komt. De eerste steden kennen we uit de Romeinse tijd. De paar centra die bekend zijn in Nederland, zijn na de val van Rome in de vijfde eeuw enorm gekrompen of zelfs helemaal verdwenen (Sarfaty 1990, 27). In de zevende en achtste eeuw ontstaan er onder de Karolingische koningen nieuwe centra, vaak gesitueerd bij resten van Romeinse bouwwerken (Sarfaty 1990, 28). Tussen de negende en elfde eeuw zijn er verschillende invallen van de Vikingen of Noormannen, waardoor de groei van de steden wordt afgeremd en sommige centra volledig verdwijnen (bijvoorbeeld Dorestad, Sarfaty 1990, 26-28). In de daarop volgende periode groeide de Europese bevolking behoorlijk en nam de urbanisatie toe (Blockmans en Hoppenbrouwers 2004, 264).

De locatie voor een nieuwe nederzetting werd in die periode voornamelijk bepaald door de toegankelijkheid. De meeste steden die zijn ontstaan, zijn te vinden aan bevaarbaar water en plaatsen waar dit water overgestoken kon worden, of waar landwegen het water kruiste (Blockmans en Hoppenbrouwers 2004, 268; Renes 2005, 21), het liefst in de nabijheid van een gezagscentrum zoals een abdij of burcht, die dienden als bescherming. Oude agrarische nederzettingen vind je vaak op een hoger gelegen gebied, bijvoorbeeld een kreekrug (Renes 2005, 38). In Zuid-Beveland ligt de samenkomst van twee of meer wegen ten grondslag aan vrijwel alle dorpen (Dekker 1971, 40).

De ontwikkeling van agrarische nederzetting tot stad lijkt uit verschillende stappen te bestaan. Men woont ergens bij elkaar, waar het water toegankelijk is en ondervindt weinig tegenslagen. Het is mogelijk dat men, als kleine agrarische nederzetting, deel uitmaakt van de handel, zoals te zien is in het terpengebied in het noorden van het land. Vrijwel elke terp in Friesland had toegang tot het open water middels zeearmen en krekken (Renes 2005, 21). Deze toegang verloren ze bij de bouw van dijken en dammen, waardoor ze nooit tot stad uitgroeiden (Kuipers 1982, 26; Renes 2005, 21). Wanneer ze deze toegang niet verloren of wanneer zij nog de enige toegang tot een bepaald gebied bezaten, nam het aandeel in de handel toe en groeide ook de vraag naar arbeiders. De plaats kon zijn eigen regionale markt gaan houden, waardoor ze langzaam gaat functioneren als een centrum voor het achterland, terwijl het tegelijkertijd dat achterland stimuleert om specifieke producten te produceren (Blockmans en Hoppenbrouwers 2004, 266). Nijverheid komt op, men gaat zich steeds meer richten op de handel en langzaam groeit de bevolking.

Bij de toenemende bevolkingsdichtheid komen er ook nieuwe problemen naar boven. Mensen zijn niet gewend om te worden beperkt in hun vrijheid en dat leidt tot schermutselingen en geweld. Bovendien is zo'n concentratie van relatief rijke handelaars natuurlijk een ideaal doelwit voor rovers en dergelijke. Hiervoor moeten er nieuwe regels gevormd worden en deze ontstaan naar mate de stad in grootte toeneemt. De door handel rijk geworden elite kan steeds meer gewicht in de schaal leggen tegenover de graaf of oorspronkelijke ambachtsheer, totdat deze wel vrijheden moet toestaan. Ook worden vrijheden gebruikt door ambachtslieden om de stadsinwoners aan hun kant te krijgen. Uiteindelijk worden de nieuwe regels en vrijheden genoteerd, waarmee het stadsrecht ontstaat (Blockmans en Hoppenbrouwers 2004, 270; Hendrikx 1998, 13). Het stadsrecht is dus niet altijd het begin van een stad, maar het eind van een eeuwenlange ontwikkeling die een nederzetting heeft doorgemaakt (Renes 2005, 19; Uil 1998, 25). Soms echter worden de stadsrechten specifiek ingezet om de groei van een dorpje te stimuleren of om de rechtsgang daar beter te laten verlopen (Renes 2005, 15 en 16).

Voor Zeeland specifiek heeft het water natuurlijk een grote rol gespeeld. Ook de directe nabijheid van Vlaanderen heeft een grote invloed gehad op de ontwikkeling van deze regio. In het Vlaamse gebied kwam de verstedelijking eerder op gang dan in de Nederlanden en omdat Zeeland sterk in de Vlaamse invloedssfeer lag, begon ook daar de verstedelijking relatief vroeg, vanaf ongeveer 1000 (De Graaf 1996, 153). Natuurlijk speelt ook mee dat Zeeland, door haar ligging aan de zee, zeer goed toegankelijk is en er vele mogelijkheden zijn om havens te bouwen en handel te drijven. Dat is ook één van de redenen waarom er eeuwenlang een conflict geweest is tussen Holland en Vlaanderen om Zeeland (De Graaf 1996, 156).

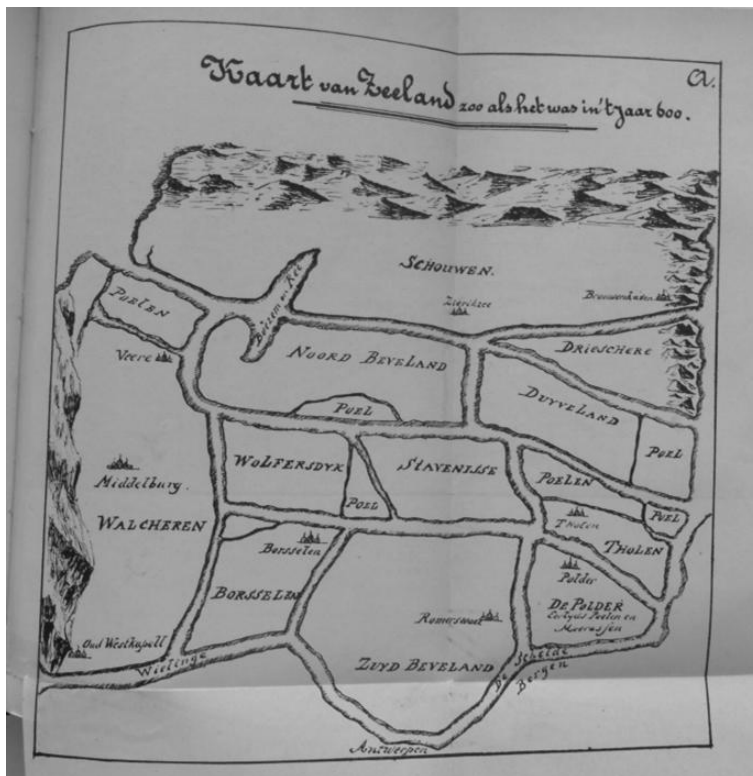
Voor Brijdorpe is het vooral van belang om de volgende punten nader te onderzoeken. De ligging van het dorp kan duidelijkheid geven omtrent de ouderdom: de oudste nederzettingen in Zeeland liggen namelijk over het algemeen op kreekruggen (Dekker 1971, 34). Het kan zijn dat het dorp toegang heeft gehad tot open water en dus eventueel een aandeel in handel over een langere afstand (Renes 2005, 21). Ook de aanwezigheid van een gezagscentrum, zoals een abdij of een burcht, geeft meer duidelijkheid omtrent het belang van het dorp. Wanneer het dorp voorbij het niveau van agrarische nederzetting met een klein aandeel in de handel is gekomen, mogen er ook tekenen van nijverheid worden verwacht.

2. 2 Aanpak

Voor dit onderzoek is zowel een literatuurstudie als een aanvullende studie naar de archeologische gegevens gedaan. Aangezien Brijdorpe niet de duidelijke vormgeving heeft van een stad, zijn geschreven bronnen een goede indicatie van het belang van het dorp vanaf het einde van de twaalfde eeuw. Deze zijn bekeken in het gemeentearchief van Schouwen-Duiveland te Zierikzee, het archief van de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) te Middelburg en het nationaal archief te Den Haag. Voor de periode daarvoor zijn de bronnen te schaars om een duidelijk beeld te vormen en hier zijn de archeologische gegevens extra belangrijk. De oudste teksten gaan natuurlijk verder terug dan de twaalfde eeuw, maar helaas is er veel verloren gegaan toen in 1940 Middelburg werd gebombardeerd en ook het archief dat daar gevestigd was, werd vernield (Lenselink 1997, 36). Ook de Watersnoodramp van 1953 heeft veel schade aangericht.

Naast het bronmateriaal uit de periode, is ook andere literatuur geraadpleegd, met name literatuur met betrekking tot de Middeleeuwen en Zeeland. Ook boeken over vliedbergen en mottekastelen, zoals “Versterckt Zeeland” van Everaers en Stockman (1999) en “Verdwenen kastelen” van Van Beveren (1960), hebben veel duidelijkheid verschaft. Met behulp van deze literatuur zijn er een tweetal locaties aangewezen, waar een eventuele burcht heeft gestaan en die dus nader onderzocht moeten worden.

Bij het bepalen van die locaties is er gebruik gemaakt van verschillende oude kaarten. Dit leverde verschillende problemen op. Zo is het land in 1954 volledig herverkaveld, zijn de wegen over het algemeen netjes recht getrokken en is er veel veranderd qua bebouwing. Allemaal het gevolg van de watersnoodramp van 1953. Gelukkig zijn er veel duidelijke kaarten en luchtfoto's van de periode daarvoor, maar tussen 1000 en 1900 zijn er meer overstromingen geweest (Bos en Oele 1987, 8), die een stuk minder goed gedocumenteerd zijn. Ook zijn met name kaarten van voor 1500 erg lastig te vinden. Deze zijn over het algemeen gereconstrueerd en het is erg lastig om de betrouwbaarheid van deze kaarten te bepalen (afb. 2). Gelukkig zijn de algemene patronen van wegen en akkers redelijk gelijk gebleven tot 1954, en leveren oude veldboeken (een soort prekadastrale grondregisters, Dekker 1971, 17) ook veel bruikbare informatie.

Afb. 2: "Kaart van Zeeland zoo als 't was in het jaar 600". Deze kaart lijkt op het eerste gezicht misschien niet betrouwbaar, maar wanneer hij alleen voor het bepalen van vaarroutes werd gebruikt, voldeed hij wellicht aan de eisen. (Fokker 1909, 123).

De diverse oude kaarten zijn in MapInfo ge-georeferenced, zodat ze met elkaar vergeleken konden worden. Dit was helaas niet mogelijk voor alle kaarten, omdat niet altijd het minimum aantal van drie referentiepunten kon worden voldaan (bijvoorbeeld afb. 2). Hierna konden de mogelijke locaties van de burcht op een moderne kaart geprojecteerd worden. Zeker wanneer er een vliedberg is ingetekend, en dat is regelmatig het geval, kan dit veel ophelderen. Natuurlijk moet men wel rekening houden met onnauwkeurigheden en het verschil in schaal.

Wanneer de locaties in het hedendaagse landschap helder zijn, wordt er gekeken naar het Algemeen Hoogtebestand Nederland (AHN), om te zien of er nog tekenen zichtbaar zijn op de geselecteerde locaties. Er is een verhoging te verwachten op de locatie van de burcht, waar ooit een vliedberg gelegen heeft en een verlaging op de locatie van de haven. Op één van de locaties (kasteel Herkesteijn), is echter een vakantiepark verschenen (Port Greve van Landal Greenparks) en kan het AHN niets toevoegen aan informatie. Er is hier echter wel opgegraven en deze informatie zal ook worden meegenomen. In een eerder

onderzoek is er ook niets te zien op het AHN op de locatie van de vliedberg (Koster et al 2011, 57) zoals die bekend is bij de Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE).

Er zijn in het verleden onderzoeken gedaan in de directe omgeving van Brijdorpe, waarvan de rapporten bij het RCE (Rijksdienst Cultureel Erfgoed, in Amersfoort) zijn ingekeken. Deze onderzoeken ondersteunen deels de stelling dat Brijdorpe ooit groter en belangrijker is geweest dan wat zij vandaag is, maar dat is voornamelijk gebaseerd op algemene literatuur, zoals de Encyclopedie van Zeeland (1982), en niet op verder onderzoek.

2.3 Het landschap

Schouwen-Duiveland is begonnen als vier aparte eilanden en dankt zijn naam aan de twee grootste, Schouwen en Duiveland. De derde is Dreischor, een driehoekig eilandje tussen de twee grotere eilanden in, en de vierde is Bommenede (Fokker 1909, 16; Haartsen 2009, 9) (afb. 3). De rivier de Gouwe liep tussen Schouwen en Duiveland, terwijl het Dijkwater Dreischor van Duiveland scheidde (Fokker 1909, 16; De Man 1897, 13). Door de eeuwen is de vorm van de eilanden veel veranderd. Aaneengesloten land wordt afgewisseld met een getijdenlandschap (Haartsen 2009, 10). Deze diversiteit is terug te zien in het bodemarchief.

Afb. 3:
Schouwen-
Duiveland in
de dertiende
eeuw
(Haartsen
2009, 14).

In het Pleistoceen is er een pakket dekzand afgezet van zo'n tien tot vijftien meter dik (Haartsen 2009, 10), maar door de aanvoer van vele Holocene afzettingen, worden de Pleistocene afzettingen zelden aangeboord; op de meeste plaatsen ligt het dieper dan 15 meter onder NAP (Kuipers 1960, 3). Na de laatste IJstijd, tienduizend jaar geleden, ontstonden de ideale omstandigheden voor de vorming van veen. Deze veenlaag wordt het Basisveenlaag genoemd en ook deze laag wordt vrijwel nergens op Schouwen-Duiveland aangeboord (Kuipers 1960, 3). Vijfduizend jaar geleden vormden er jongere, hogere strandwallen ten westen van de oudere, waardoor er een duinenkust ontstond met een waddengebied erachter. Wadafzettingen, voornamelijk bestaande uit klei en zavel, bedekten het veen. Hierna brak weer een relatief rustige periode aan van veenvorming. Deze periode duurde van ongeveer 4000 jaar geleden tot vlak na het begin van onze jaartelling (Haartsen 2009, 10). Op deze laag kunnen IJzertijd- en Bronstijdvondsten worden gedaan (Nijdam 2005b, 5). In de eeuwen erna lijken er vele overstromingen te zijn geweest. Hierbij werden grote delen van het veen weggeslagen door de zee en ontstond er een eilandenrijk. In deze periode ontwikkelde zich een krekensysteem met slikken (onbegroeid) en schorren (begroeid). Een grote laag klei werd afgezet en in de zevende eeuw nam de activiteit van de zee weer af (Haartsen 2009, 11). De krekenslibden langzaam dicht en toen men de omliggende grond ging ontwateren, klonk het veen in. De met zand opgevulde krekenslibden klonken veel minder in, waardoor deze hoger kwamen te liggen dan de omgeving. Deze kreekkruggen werden een ideale woonplaatsen en konden vanaf de achtste eeuw bewoond worden (Nijdam 2005b, 5). Gedurende de Middeleeuwen werd het veen afgestoken voor zout- en turfwinning (moeraning genoemd) waardoor de hoogteverschillen nog duidelijker werden en veel archeologische resten verdwenen (Boot 1987, 6; Bos en Oele 1986, 24).

Sindsdien zijn er nog talloze overstromingen geweest die stukken land innamen, terwijl men ook land terugwon van de zee door stukken in te polderen. De laatste afzetting is het laagje slib dat is afgezet tijdens de inundatie in 1944. Hier en daar is deze nog te herkennen in de bodem als een laag slib, soms met het laagje gras van het weiland er nog in (Bos en Oele 1986, 9).

3. Brijdorpe

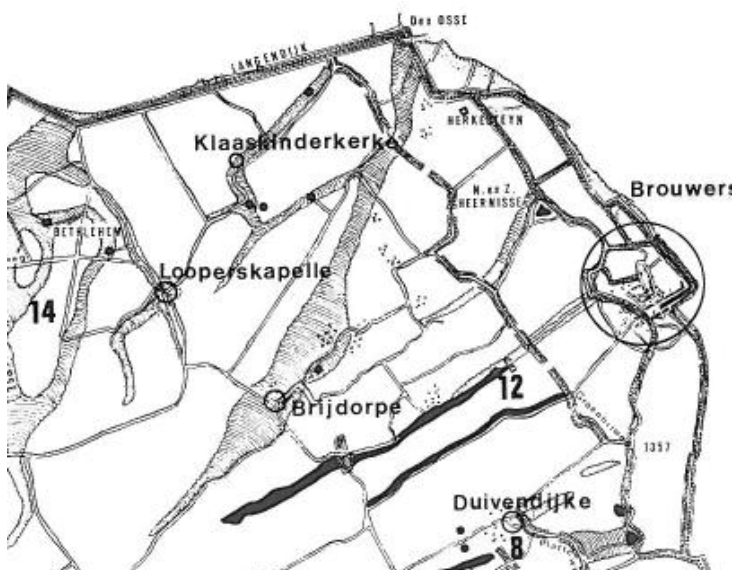
Het idee dat Brijdorpe ooit belangrijker is geweest, is wijdverspreid en komt uit vrijwel alle literatuur over Schouwen-Duiveland naar voren (De Bruin *et al.* 1982; Aa 1840; Van Beveren 1960; Coomans 1986; Fokker 1909; De Man 1897; Nijdam 2005b). Hiervoor worden echter zelden verschillende bronnen genoemd: men verwijst voornamelijk naar elkaar. Toch zijn er een aantal aanwijzingen te vinden voor deze veronderstellingen.

Brijdorpe is enige tijd “hoofdstad” van één van de zesdedelen van Schouwen geweest en wordt ook genoemd in De Rijmkroniek van Holland, van Melis Stoke (deze beschrijft de strijd tussen Holland en Vlaanderen in de periode rond 1300). Ook zijn er verschillende oorkondes die een redelijk belang van het dorp suggereren. Er is gekeken naar een aantal onderwerpen, die een rol gespeeld (kunnen) hebben in het bepalen van het belang van Brijdorpe. Dit is de ligging, de kerk, de eventuele burcht en een eventuele haven.

Daarnaast is er gekeken naar het vondstmateriaal uit de directe omgeving. Deze zullen hieronder één voor één nader besproken worden.

3.1 De ligging

Brijdorpe ligt op één van de grootste woonterpen van Schouwen (De Bruin *et al.* 1982, 229), die is gevormd door een kreekkrug (afb. 4 en bijlage 3). Hoewel er in 1422 sprake is van Oud Brijdorpe, lijken er verder geen aanwijzingen te zijn dat de kern zoals wij hem nu kennen niet op dezelfde plaats ligt als de kern uit de periode 1100-1200. Mocht dit wel het geval zijn, dan zal de vroegere kern waarschijnlijk noordelijker gezocht moeten worden (De Bruin *et al.* 1982, 229).

Afb. 4: Detail van de kaart van Kuipers (1982, zie bijlage 3 voor complete kaart).

Het eiland Schouwen was onderverdeeld in zesdedelen: zesdedeel Quaelambacht (Poortambacht, nabij Zierikzee), zesdedeel Zuutlandt, zesdedeel Kercwerve (Kerkwerve), zesdedeel Bridorpe (Brijdorpe), zesdedeel Haemstede (Haamstede) en het zesdedeel Burgh. Ondanks verlies van land in met name 1290 (bijna het gehele zesdedeel van Burgh verdween in de zee, Fokker 1909, 22), bleef men nog lange tijd spreken van zesdedelen. Dit is onder andere te zien in een rekening van 1339, waarin alle zes zesdedelen worden genoemd (Fokker 1909, 21)⁴.

Al deze namen verwijzen ook naar plaatsen (Fokker 1909, 22). Deze plaatsen bestaan allemaal nog en vooral Burgh en Haamstede zijn plekken van een redelijk formaat geworden. Poortambacht is in de loop der tijd verdreven door Zierikzee en Kerkwerve is niet zo groot, maar het heeft een rijke geschiedenis (Fokker 1909, 9)⁵ en wordt ook als zodanig herkend.

Afb. 5: Mogelijke grenzen van het zesdedeel Brijdorpe (naar Fokker 1909, 185). Het cirkeltje staat om Brijdorpe.

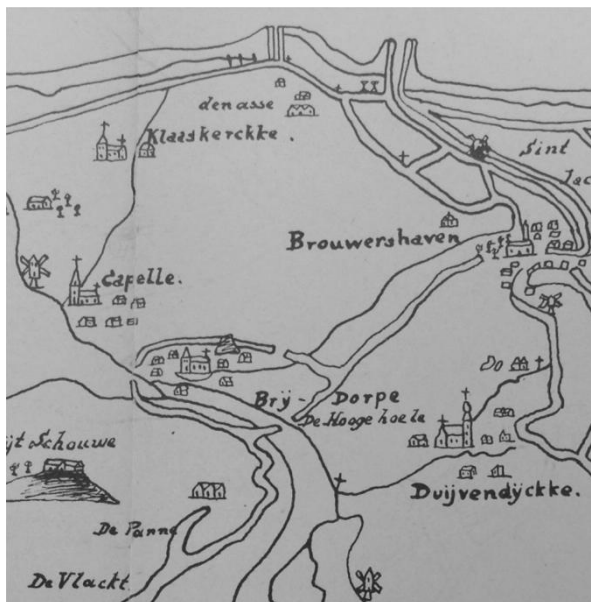
⁴ Later werd er toch voor gekozen om van zes naar vijfdedelen over te gaan en in 1558 zelfs naar vierdedelen (Fokker 1909, 50). In 1997 heeft de laatste herverdeling plaats gevonden.

⁵ Kerkwerve wordt al in de achtste eeuw voor het eerst genoemd onder zijn Latijnse naam, Villa Maudacum (Fokker 1909, 9).

Onder het zesdedeel Brijdorpe vielen de dorpen Brijdorpe, Ellemeet, Elkerzee, Capelle (Looperskapelle op de kaart), en Klaaskinderkerke (Fokker 1909, 263) (afb. 5).

Klaaskinderkerke is verdwenen, maar de andere dorpjes zijn allemaal nog te vinden en zijn inmiddels allemaal groter dan Brijdorpe. Brouwershaven wordt hier niet genoemd, omdat deze stad waarschijnlijk pas na 1286 gesticht is (in dat jaar koopt Floris V van Jan van Renesse de grond waarop Brouwershaven nu ligt, De Bruin *et al.* 1982, 238⁶).

Er wordt regelmatig gesproken over een aantal stroompjes die een gebied omsloten. Het gaat dan om de Helchersee, de Duyne en de Greveling (De Bruin *et al.* 1982, 230; Coomans 1986, 76; Van Beveren 1960, 17). De Grevelinge is na 1953 afgesloten en vormt het Grevelingenmeer. De Helchersee is het stroompje waaraan het huidige Elkerzee te vinden is. Alleen de Duyne is lastig te reconstrueren. Het wordt nog lastiger wanneer we op zoek gaan naar een zijtak van de Grevelinge, die met drie namen werd aangeduid: de Briepe, de Panne en Vlakte, die een driehoekig eilandje zouden omsluiten. Dit eiland wordt door verschillende schrijvers gezien als de ideale plek voor een burcht (De Bruin *et al.* 1982, 230; Coomans 1986, 76; Van Beveren 1960, 17). Hoewel dit driehoekige eilandje op verschillende kaarten ook zichtbaar is, draagt het water er omheen geen naam (afb. 6).

Afb. 6: De Panne en de Vlakte ten zuiden van Brijdorpe, maar geen naam voor het water bij het dorp zelf (deel van Fokker 1909, 137).

⁶ Zie ook h. 3.4 blz. 25.

Brijdorpe wordt voor het eerst genoemd in 1232, wanneer Floris IV het klooster Bethlehem schotvrijdom voor een hevene land⁷ in het ambacht Brijdorpe verleent⁹ (Kruisheer 1986, 116). Wat betreft de naam zijn er verschillende verklaringen gegeven. Eén van die verklaringen, is dat het plaatsje is vernoemd naar het water dat erlangs liep, de Briepe. Echter, het water draagt de verkorte naam en niet het langere Brijdorpe of Bridorpe. Bovendien zegt Fokker (1909, 263) “door mij de Briepe genoemd”, wat erop kan wijzen dat hij degene is die het water deze naam heeft gegeven. Een andere verklaring ligt in de functie als haven. Deze plek zou als overslagplaats van Hollands bier hebben gefungeerd. Brieden zou zijn afgeleid van brouwen, waar Brijdorpe dan weer van zou zijn afgeleid (Fokker 1909, 16)⁸. Een derde verklaring zou te maken hebben met de grond in de directe omgeving van het op zand gelegen dorp. Deze kleine grond wordt ook wel bry of bri genoemd en hier zou de naam dan van afkomstig zijn (Van Driel en Steketee 1995, 21).

3.2 De kerk

De locatie van de kerk wordt nog steeds gemarkeerd door de begraafplaats. Er zijn verschillende vondsten gedaan op deze plek die worden gerelateerd aan de oude kerk (zie bijlage 1). De kerk is slachtoffer geworden van de Beeldenstorm in 1572 (de Groot en Molenaar 2007, 5). Het merendeel van de Zeeuwse kerken werden beschadigd of zelfs vernield in deze periode en het bestuur nam de beslissing niet alle kerken te herbouwen. De stenen van de kerken die niet werden gerestaureerd, werden hergebruikt: de stenen van Brijdorpe zijn in 1590 gebruikt voor de vesting van Brouwershaven (De Groot en Molenaar 2007, 5). De dorpelingen konden voortaan terecht in de gemeente van Elkerzee of Brouwershaven (Coomans 1986, 76). De begraafplaats, die ten minste sinds de twaalfde eeuw in gebruik is geweest, is pas onlangs gesloten: de laatste persoon is begraven in 1992 (De Groot en Molenaar 2007, 6).

De kerk in Brijdorpe was gewijd aan Sint Pieter (De Bruin *et al.* 1982, 229; Grijpink 1914, 15). Deze kerk had verschillende dochterkerken in de dorpjes die binnen het zesdedeel lagen. De kerk zelf is gesticht vanuit Haamstede (De Bruin 1982, 229) of Zierikzee (De Groot en Molenaar 2007, 5). Verder zijn er connecties met Echternach (De

⁷ Schotvrijdom voor een hevene land: er hoefde voor een bepaald stuk land geen belasting (schot) betaald te worden (Fokker 1909, 57).

⁸ De naam Brouwershaven zou dezelfde oorsprong hebben (Fokker 1909, 16).

Graaf 1996, 156) en met het klooster Bethlehem (ook wel Bellem)⁹, dat in de buurt van Elkerzee te vinden is (Fokker 1909, 205-206).

Hoewel er geen duidelijke bewijzen voor zijn, wordt er vermoed dat er een andere kerk voor de Sint Pieter gestaan heeft. Deze kerk zou een dochterkerk van de Sint Lievens Monsterkerk in Zierikzee zijn, gewijd aan Sint Arnulf (Palmboom 2005, 374). Deze kerk is na 1087 gesticht en in 1116 afgebrand. Na de herbouw is de kerk gewijd aan Sint Pieter (De Groot en Molenaar 2007, 5).

Vervloet (1980) heeft een verband aangetoond tussen de ligging van een burcht en een kerk. De afstand tussen de burcht en de kerk bleek steeds relatief klein, waaruit hij afleidde dat de kasteelheer zelf een kapel stichtte binnen het burgbevang of net daar buiten. Dit kan verdere duidelijkheid verschaffen in de locatie van de burcht.

3.3 *De burcht*

De veronderstelling dat er een burcht moet zijn geweest, is afkomstig uit de Rijkskroniek van Holland, van de hand van Melis Stoke en een tweede, anonieme schrijver. Deze rijkskroniek vertelt over de strijd tussen Holland en Vlaanderen om Zeeland (Van Beveren 1960, 18). Een belangrijke handelsroute, de Scelt (de Schelde), was de feitelijke grens tussen Holland en Vlaanderen, wat begrijpelijkerwijs vele conflicten opriep (De Graaf 1996, 151). Rond het einde van de dertiende eeuw speelt er ook een familieconflict. De erfgenamen van Boudewijn van Henegouwen is twee keer getrouwd geweest, maar alleen haar tweede huwelijk is wettelijk erkend. Hierdoor lopen de kinderen uit haar eerste huwelijk de erfenis mis, zij dragen de naam Avesnes. De kinderen uit haar tweede huwelijk, de Dampierres, krijgen alles en daarmee haalden ze de woede van de Avesnes op de hals (Gosses 1959, 94 e.v.). Dit komt duidelijk naar voren wanneer Floris V sterft en zijn zoon te jong is om hem direct op te volgen en men een voogd aan wil wijzen (De Bruin 1982, 410).

Melis Stoke verhaalt hoe Jan van Avesnes naar het huis Bridorpe werd ontboden voor een verzoening met de graaf Jan van Holland, om te praten over het voogdijschap (Beveren 1960, 17):

⁹ Op de locatie van het klooster staat inmiddels een grote boerderij, die de naam “klooster Bethlehem” draagt. Ook zijn de funderingen nog aanwezig.

*“Woudic v spreken dattic name
Min dan .C. man dat ic quame¹⁰
Tot v tot Brijdorpe sluse
Daer michtic v spreken opten huse.” (Melis Stoke, r. 8921-8924).*

Jan van Avesnes komt niet naar Brijdorpe en ontwijkt op de terugweg een hinderlaag. Wanneer Jan van Holland is overleden en Jan van Avesnes ziek in Den Haag ligt, is er een nieuwe dreiging. Het kasteel in Brijdorpe is al bezet door Vlamingen en ze hebben een vuur ontstoken in de toren om hun vloot de weg te wijzen:

*Tsdonresdaghes ghinc men voort
ende streec met alden heeren noort
Uter porten te Brijdorpe waert
Daer mocht men sien op die vaert
Die viande dat si hare baken
Hoghe op haren torre traken
Else Ghise Nobels sone dede
Doe was daer ghemaect enen vrede.” (Melis Stoke, r. 10993-10997).*

De zoon van Jan van Avesnes, Willem van Oostervant, belegert het slot te Brijdorpe, maar zag dat de vijand al over de vaart aankwamen, geleid door het baken in de toren van het kasteel van Ghise. Willem sluit vrede met Ghise, op voorwaarde dat het vuur gedoofd wordt. Het mocht weinig baten, aangezien de vloot zijn doel alsnog bereikte (Van Beveren 1960, 19). De tocht was voor de Vlamingen uiteindelijk niet succesvol en de burcht verdwijnt uit de bronnen.

Naast de kroniek van Melis Stoke, waarin vrij expliciet een slot in Brijdorpe wordt genoemd, wordt er ook gewezen naar het wapen van Brijdorpe (Van Beveren 1960, 17): een zwaard in een zilver- of goudkleurig veld. Het staande zwaard wijst erop dat er recht werd gesproken. Aangezien het zesdedeel Brijdorpe heette, kan het best zijn dat in

¹⁰ min dan .C. man dat ic name: dat ik minder dan honderd man meenam. Wolfert van Borselen, de man die Jan van Avesnes heeft ontboden, wilde zo voorkomen dat er zich een grote strijdmacht zou verzamelen (Van Beveren 1960, 18).

Brijdorpe ook recht werd gesproken, maar men dient er rekening mee te houden dat dit wapen ons pas bekend is sinds 1540 (De Bruin *et al.* 1982, 229).

Wat betreft de locatie van de burcht, zijn er twee mogelijkheden (afb. 7): de burcht van Brijdorpe is slot Herkesteijn of de burcht was een motte en heeft gelegen op de vliedberg die inmiddels vergraven is. Beide mogelijkheden zullen hieronder verder worden uitgewerkt.

Afb. 7: De mogelijke ligging van de burcht van Brijdorpe. De gearceerde vlakken zijn burgbevangen volgens Fokker (1909, 184). 1 is het burgbevang van Klaaskinderkerke met daarin Herkesteijn. 2 is het burgbevang van Looperskapelle en 3 is het burgbevang van Brijdorpe met daarin de locatie van de vliedberg.

Ten noorden van Brijdorpe liggen de resten van kasteel Herkesteijn. Deze zijn verschillende malen opgegraven. In 1870 werden ze aangetroffen door de eigenaar van het land (Fokker 1909, 270), in 1957 opnieuw bij de aanleg van een sluis (SCEZ) en in 1975 heeft de ROB proefsleuven gelegd in verband met de bouw van een vakantiepark op de locatie (SCEZ). Alleen van deze laatste opgraving zijn goede gegevens beschikbaar. Het kasteel wordt gedateerd aan het eind van de dertiende eeuw of aan het begin van de veertiende eeuw en was in 1426 zeker verdwenen, omdat hij niet wordt genoemd in de strijd die dan plaatsvindt (Van Beveren 1960, 30).

Fokker (1909) gaat er vanuit dat kasteel Herkesteijn het kasteel van Brijdorpe is geweest. Bij dit kasteel zouden ook de haven en de sluis zich hebben bevonden (Fokker 1909, 269 e.v.). Hiervoor voert hij aan dat het kasteel aan een waterloop lag (de Oude Sluisvliet) en dat er een veld in de buurt de naam “Oude Haven” draagt (Fokker 1909, 271). Ook was hem bekend dat de funderingen zijn aangetroffen in 1870.

Over Herkesteijn is er niet een geheel eenduidig beeld. Hoewel er meerdere bronnen Herkesteijn beschrijven als het kasteel van Brijdorpe, wordt het kasteel ook aan Looperskapelle toebedeeld, aangezien daar ook enkele aanwijzingen voor zijn (Van Beveren 1978, 29). Ook Looperskapelle heeft een burgbevang (afb. 7) in een oorkonde uit 1324 ontvangt de Graaf van “Wisse, die Loeper van Bridorpe, zijn steenhuis ende sine wooning daer hij woont ende die hofstede, daer die woningh ende dat steenhuis op staan, binnen de graften leggend in het ambacht Lopperskapel, en geeft het weder te leen.” (Kuipers 1980, 16). Hieruit blijkt dat Wisse die Loeper¹¹ van Bridorpe niet in Brijdorpe woont. Kuipers (1984, 21) voert aan dat dit het gevolg kan zijn van de ligging van het dorp. Dit kan een gevolg zijn van het feit dat Looperskapelle is afgesplitst tot een zelfstandig ambacht, ook de stichting van de kapel wijst hierop (Kuipers 1984, 21). Doordat Duivendijke, Kerkwerpe en Brijdorpe iets verder landinwaarts liggen, wordt de bodem nauwelijks verjongd door de zee (Kuipers 1984, 22) en kan men ervoor hebben gekozen iets op te schuiven naar jongere grond.

Daarnaast zijn er ook bronnen die er vanuit gaan dat Herkesteijn beiden is, zowel het kasteel waarnaar Melis Stoke refereert, als het kasteel van Looperskapelle en Brijdorpe (SCEZ). De naam zou er namelijk op wijzen dat hij bij een sluis lag (Herke is en een verbastering van Arke, wat ook “sluis” betekent, Kuipers 2007, 42)¹². Deze sluis is dan Bridorper Sluse, waardoor het ambacht Brijdorpe haar water loosde, zoals bekend vanuit Melis Stoke. En de grond waarop het kasteel stond, behoorde tot het ambacht Looperskapelle, waardoor dit ook het kasteel van Looperskapelle is (SCEZ). Dit laatste komt echter niet overeen met de kaart van Fokker (1909, 184, afb. 7). Wanneer men de locatie van Herkesteijn zoals bekend bij het RCE plaatst in de kaart van Fokker, valt deze

¹¹ Een loeper is een vertegenwoordiger van de graaf die ervoor zorgt dat alle belastingen worden betaald (Kuipers 1982, 21).

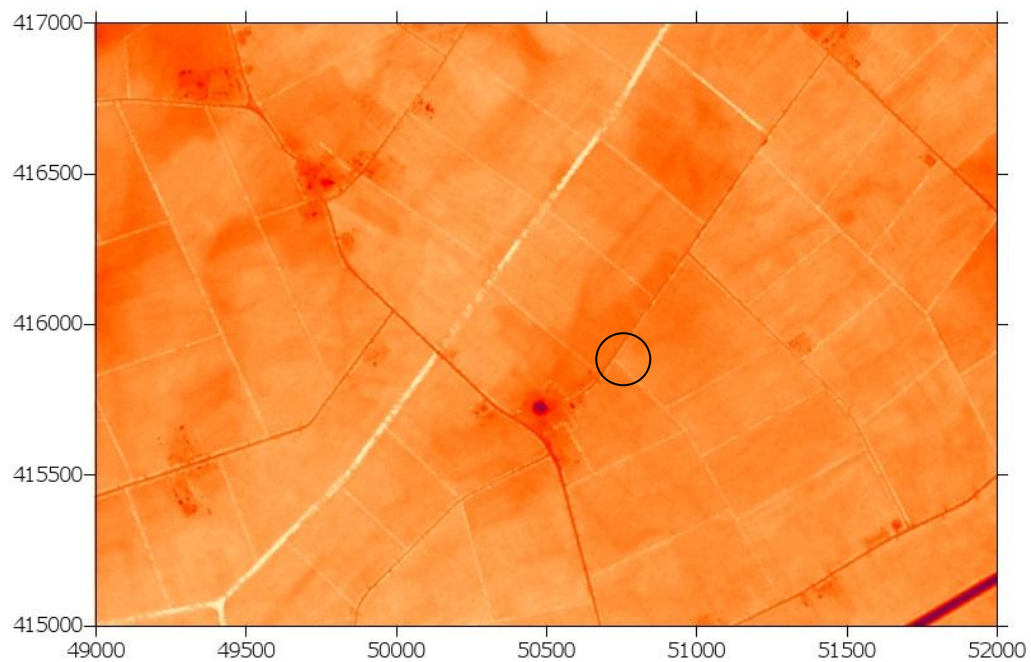
¹² Kuipers (1982, 14) oppert een andere uitleg van de naam. “Herke” zou vertaald kunnen worden als een begroeide schor. Ook zou arke erop kunnen wijzen dat de burcht op bogen is gebouwd (Fokker 1909, 271).

binnen het burgbevang van Klaaskinderkerke en niet in het meer zuidwestelijk gelegen burgbevang van Looperskapelle.

Indien Herkesteijn niet het kasteel van Brijdorpe is, is er nog een tweede mogelijkheid: een motte. Deze middeleeuwse kastelen bestaan uit een opperhof en een nederhof. Het nederhof bestaat uit een boerderij met bijgebouwen en een poortgebouw, omringd door een palissade en een gracht (Everaers en Stockman 1999, 23). Het opperhof was het eigenlijke kasteel en stond op een taps toelopende heuvel. In de begin periode, de eerste mottes verschijnen rond 1100 in Zeeland, zijn het houten torenachtige bouwsels. Pas vanaf ongeveer 1150 wordt er ook baksteen gebruikt. Ook dit opperhof wordt vaak omringd door een palissade en aan de voet van de heuvel kan men een gracht vinden. In het begin van de veertiende eeuw gaat men van mottes over op stenen kastelen op vlakke grond (Everaers en Stockman 1999, 22-24).

Mottekastelen werden soms op oude vliedbergen gebouwd, omdat men dan niet zelf nog een heuvel moest opwerpen voor het opperhof. De datering van deze vliedbergen is vrij onduidelijk, hoewel men wel zeker is dat er na 1000 geen nieuwe vliedbergen meer gemaakt zijn (Everaers en Stockman 1999, 22). De Man (1897, 6) oppert dat de vliedbergen al in de vijfde en zesde eeuw zijn opgeworpen, terwijl Fokker (1909, 8) vermoedt dat de bergen ook uit nog eerdere periodes kunnen stammen. Dekker (1971, 88 e.v.) wijst erop dat deze verhogingen slechts woonhoogtes zijn, stammend uit de elfde en twaalfde eeuw, die in enkele gevallen verder zijn opgehoogd ten behoeve van een motte in de twaalfde en dertiende eeuw.

De vliedberg van Brijdorpe is in de tweede helft van de negentiende eeuw afgegraven en daarbij zijn er verschillende vondsten gedaan. Beenderen, as, houtskool, vuurkeien, verschillende koperen muntjes en vier houten palen kwamen er tevoorschijn (De Man 1897, 30). Dankzij verschillende goede beschrijvingen, zijn de coördinaten van deze vliedberg bekend. Er zijn sinds de afgraving verschillende aanvullende onderzoeken geweest naar het terrein, dat inmiddels ook beschermd is. Allen concluderen dat er inmiddels niets meer te zien is van de vroegere verhoging, ook niet op het AHN (afb. 8). Wel is er een afbeelding, waarop

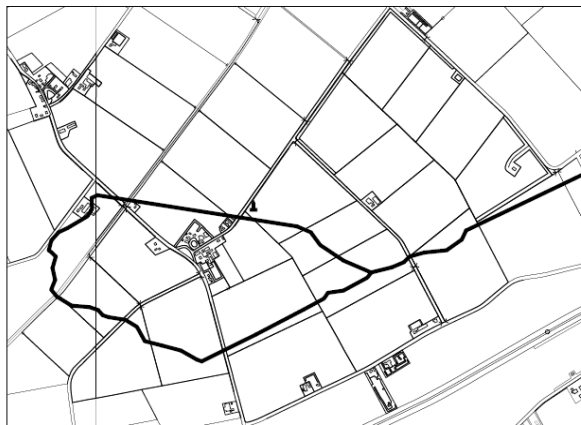
Afb. 8: Het AHN in de directe omgeving van Brijdorpe. De paarse stip in het midden is de begraafplaats die duidelijk hoger ligt. De witte streep die van linksonder naar rechtsboven gaat is de nieuwe vaart en het laagste punt. Er is geen duidelijke verhoging zichtbaar op de locatie van de vliedberg, aangegeven met de zwarte cirkel.

een curieuze verdeling van het land zichtbaar is (afb. 9). Deze afbeelding is helaas te klein om goed te georefereren, maar geeft wel aan dat er op die plek een rond element in het landschap heeft gelegen, waarschijnlijk de vliedberg.

Afb. 9: Aparte verdeling van land, aangegeven met het getal 29 (Kuipers 1984, 13).

Zoals al in hoofdstuk 3.1 (blz. 16) is aangestipt, wordt er regelmatig gesproken in de literatuur over drie stroompjes die een driehoekig eiland omsluiten (bijv. Van Beveren 1960, 17; Coomans 1986, 76). Dit komt ook terug op verschillende oude kaarten (bijv. afb. 6). Van deze watergangen is niets meer over en is ook niets te zien op het AHN (afb. 8). Wel is er bij booronderzoek in 2007 een geulvulling aangeboord direct ten noorden van de begraafplaats (De Groot en Molenaar 2007, 7). De ingetekende stromen lijken wel allen de locatie van de vliedberg (bijna) te omsluiten (afb. 10).

Afb. 10: Moderne kaart van Brijdorpe met daarop de locatie van de burcht en de loop van het water volgens Gittenberger en Weiss (1983,89).

Een andere goede aanwijzing voor de locatie van een burcht is een burgbevang. Het land werd opgedeeld in zogenaamde bevangen, die ieder een naam hadden voor de administratie (afb. 7). Zowel het burgbevang van Brijdorpe, als die van Looperskapelle en Klaaskinderkerke zijn aangegeven. In deze kaart zijn verder weergegeven de locatie van Herkesteijn en de vliedberg van Brijdorpe. Deze vallen beiden binnen burgbevangen.

3.4 De haven

*“Sie namen daer ten seluen male
Voer Bridorp dat weet men wale
In enen scepe viue min
Dan hondert vate biers wasser in
Ende souden zalm ende vleisch
Daer of hadden si haren eischs.” (Melis Stoke, regels 12462-6)*

In Melis Stoke vinden we ook een aanwijzing voor de haven. Wanneer de haven wordt genoemd, gaat het om een stapelplaats voor Hollands bier (voornamelijk uit Delft, De

Bruin *et al.* 1982, 239), en ook hier in bovenstaand stuk wordt bier genoemd (vijf minder dan honderd vaten bier) (De Bruin *et al.* 1982, 238). De aanvoer van bier was van levensbelang voor de Zeeuwen, aangezien ze geen zoet water hadden op het eiland (Van Driel en Stekete 1995, 21). Bier was redelijk betaalbaar en goed te drinken, maar ze konden het niet zelf brouwen door de afwezigheid van zoet water¹³. Na het verzanden van de haven van Brijdorpe, zo gaat het verhaal, ontstaat Brouwershaven om de rol van stapelplaats over te nemen (De Bruin *et al.* 1982, 238; Kuipers 1982, 26). Brouwershaven komt voor het eerst voor in een akte van 1318, het oudste gedeelte van de kerk lijkt te stammen uit ongeveer 1300 (in een balk staat het jaartal 1293 gekerfd, Kuipers 1982, 12) en vrij snel wordt Brouwershaven ingesteld als haringmarkt (De Bruin *et al.* 1982, 238; Fokker 1909, 27). Het is duidelijk dat dit de periode is waarin Brouwershaven snel opkomt (dit blijkt onder andere uit onderstaande oorkondes). Aangezien dit ook de periode is waar Melis Stoke over spreekt, kan men niet met zekerheid zeggen of hij het over Brouwershaven of een andere, oudere haven heeft. Daarbij is dit ook de periode die direct volgt op de plannen van Floris V om Brijdorpe stadsrechten te geven.

De volgende oorkondes kunnen enige opheldering leveren (Fokker 1909, 207 e.v.¹⁴):

16 maart 1285: Jan van Renesse geeft honderd gemeten ambacht in Brijdorpe, buiten den dijkke en binnen den dick, aan graaf Florens (Floris).

18 maart 1285: Jan van Renesse verklaart, dat hij zijn ambacht en anderen die de kosten dragen zullen, zal laten uitwateren door de sluis te Brijdorpe en in de haven die hij aan graaf Florens verkocht heeft.

6 december 1288: Hertog Jan van Brabant geeft aan twee steden, die graaf Florens V in Zeeland zou bouwen, vrijheid van tol.

Een duidelijk beeld komt naar voren. Tegen het einde van de dertiende eeuw kocht of kreeg Floris V een stuk grond in het zesdedeel Brijdorpe, dat origineel ook bij het dorp Brijdorpe hoorde (afb. 11). Uitgaande van de oorkonde van 18 maart 1285, was er al een haven aanwezig bij dit stuk grond. Drie jaar later krijgen twee steden (de andere is waarschijnlijk Arnemuiden op Walcheren, Jansen-Glas 1990, 3; Kruisheer 1986, 663), waarvan er één wordt aangeduid met “Unum in Schaldia in loco qui dicitur Brijdorpe”

¹³ De naam Brouwershaven kan dus niet verwijzen naar een conglomeratie bierbrouwers, die waren er namelijk niet op het eiland.

¹⁴ De datering van de stukken kan anders zijn in andere boeken door een verschil in berekening (Kruisheer 1986, 664).

(Fokkers 1909, 209) vrijheid van tol. Deze haven ontwikkelt zich vervolgens tot de haven die we vandaag kennen onder de naam Brouwershaven. De sluis waarvan sprake is in dit verhaal, is wellicht ook teruggevonden in Brouwershaven in de buurt van het stadhuis. In 1845 stuitte men bij graafwerkzaamheden onverwacht op een houten constructie, die na inspectie een sluis bleek te zijn, die zeker sinds 1556 niet meer in werking was (Fokker 1909, 273). In dat jaar vroeg men toestemming om de oude geul van de Sluisvliet te mogen dempen (Fokker 1909, 273).

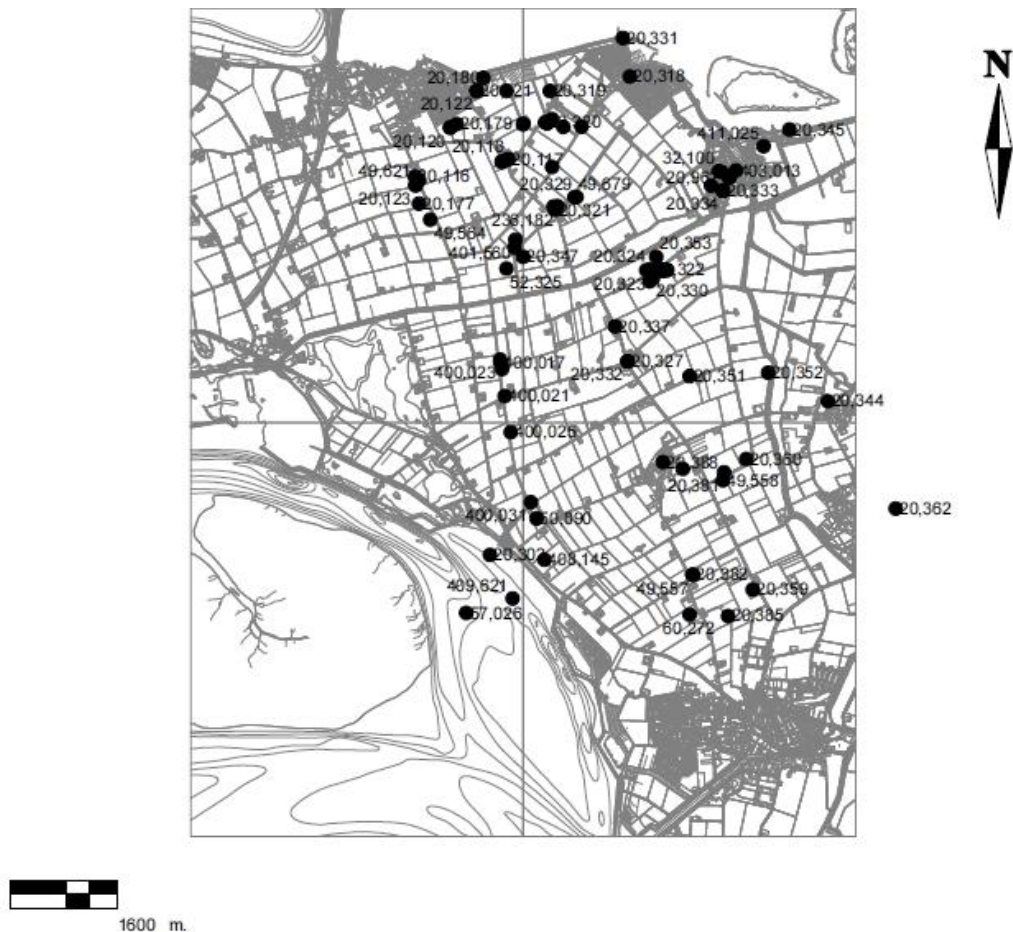
Afb.11 : De grond behorende bij Brijdorpe. Het is niet ondenkbaar dat (een deel van) Brouwershaven ook tot de grond van het dorpje behoorde (detail van Gittenberger en Weiss 1983, 120).

Hoewel er vrijwel overal sprake is van een oudere haven die meer landinwaarts gelegen heeft, is er geen enkele bron die daar uitsluitsel over geeft. De vroegste schriftelijke bronnen waarin een haven wordt genoemd dateren allen uit de periode waarin Brouwershaven vorm begint te krijgen en men kan dus niet uitsluiten dat het in die bronnen gaat over de haven van Brouwershaven en niet over een eventueel vroegere, meer landinwaarts haven van Brijdorpe.

3.5 Vondsten en onderzoek in de omgeving

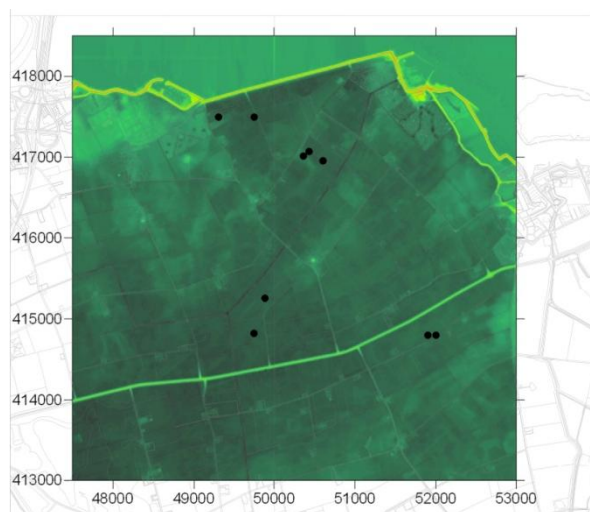
Er staan verschillende vondsten vermeld in Archis die in en rond de huidige dorpskern zijn gedaan (afb. 12 t/m 14 en bijlage 1, Archis geraadpleegd op 3 maart 2012). Het aantal meldingen in de directe omgeving is 95, hiervan is een aantal onder dezelfde coördinaten opgeslagen. Er is een kleine groep meldingen (meldingen 34719 tot en met 34723, zie bijlage 1) die in Archis staan met een zeer ruime datering (IJzertijd tot en met Nieuwe Tijd). Over het algemeen lijkt het om munten te gaan uit de Late Middeleeuwen tot in de Nieuwe Tijd, maar dit kan niet over alle vermelde vondsten met zekerheid gezegd worden zonder ze gezien te hebben. Bovendien zijn er op dezelfde plek ook

andere, beter gedateerde vondsten gedaan. Daarom is er besloten deze groep meldingen buiten beschouwing te laten.

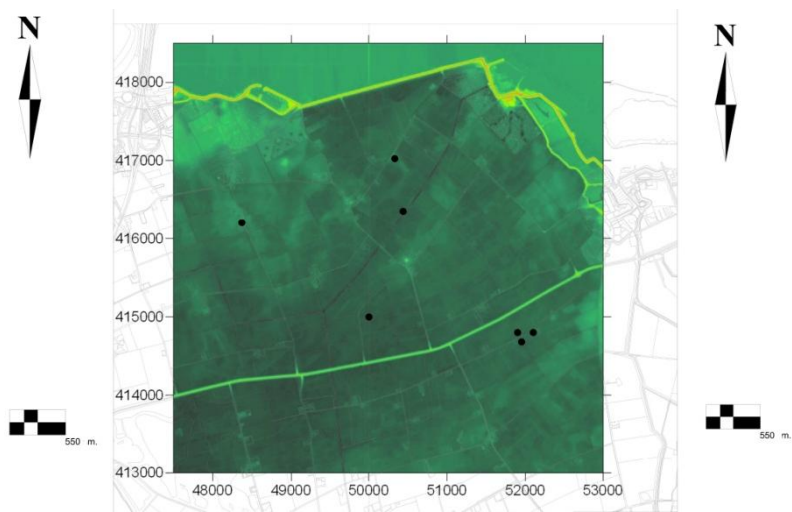

Afb.12: Vondsten met vondstnummer in de omgeving van Brijdorpe (naar Archis, 2012).

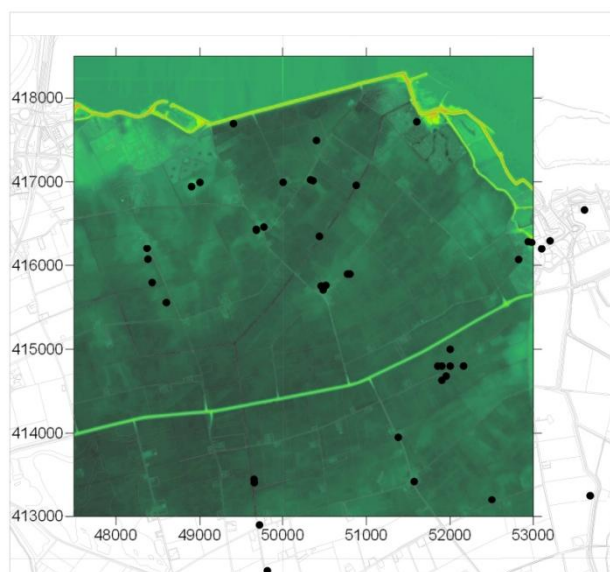
Deze waarnemingen zijn vervolgens uitgesplitst naar datering, waarbij de waarnemingen die in twee categorieën zijn gedateerd, ook in beide voorkomen. Deze categorieën zijn Romeinse Tijd (12 v.Chr.-450 na Chr., elf waarnemingen), Vroege Middeleeuwen (450-1050, acht waarnemingen), Late Middeleeuwen (1050-1500, 63 waarnemingen) en Nieuwe Tijd (1500-1950, 42 waarnemingen).

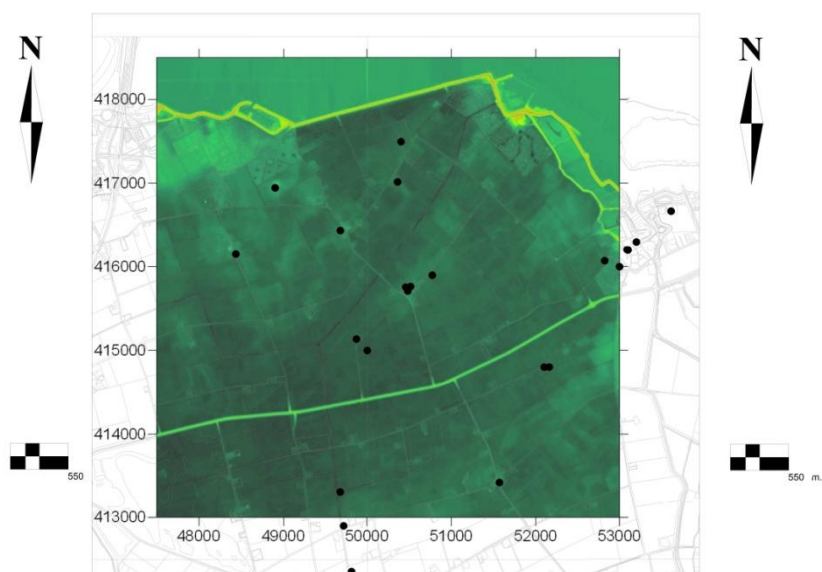
a.

b.

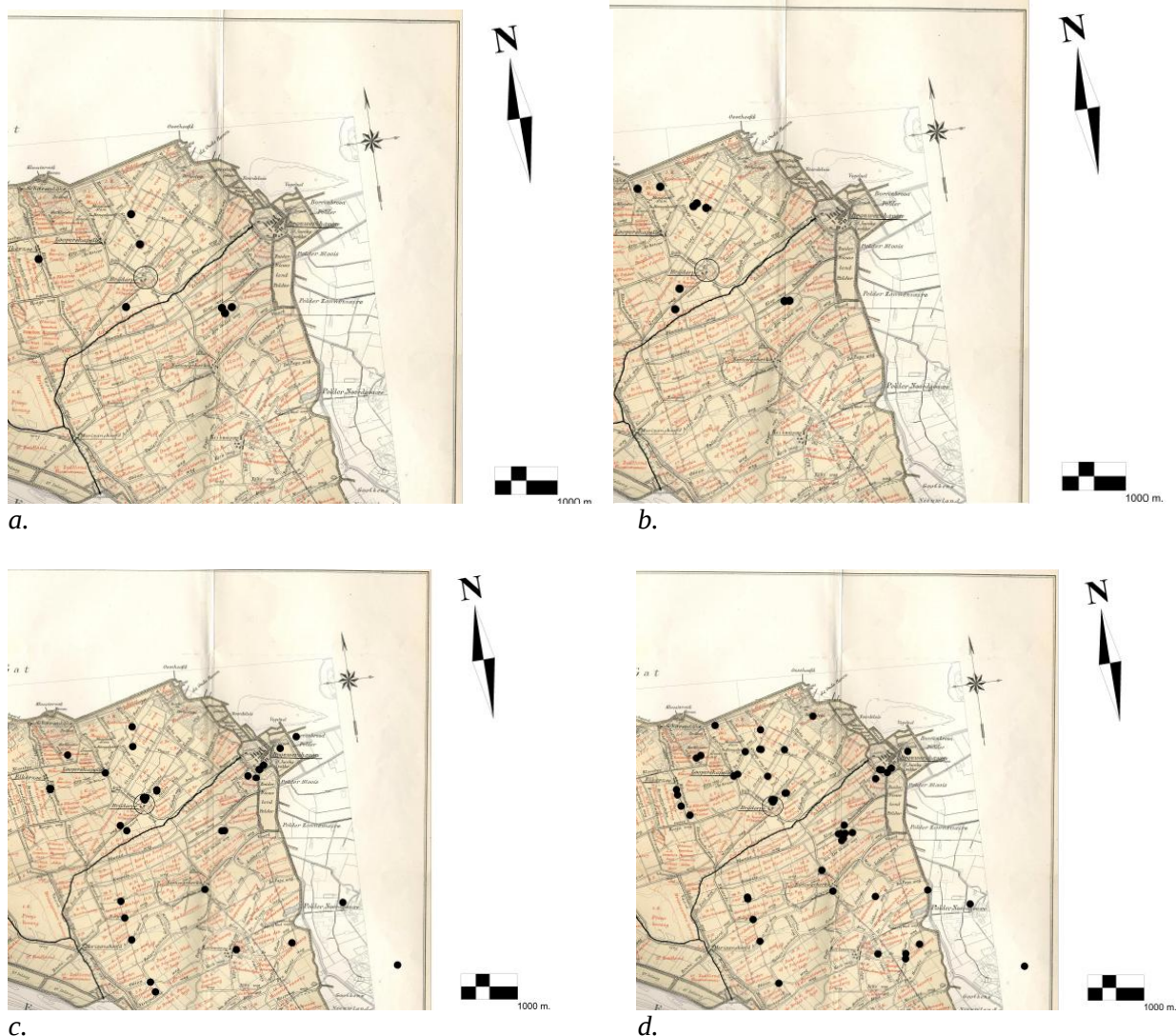
c.

d.

Afb. 13a t/m d: De vondsten weergegeven op het AHN. A. Romeins, b. Vroege Middeleeuwen, c. Late Middeleeuwen, d. Nieuwe Tijd. (naar Archis, 2012)

Opvallend is dat vooral in de laatste twee periodes er een duidelijke relatie is tussen de hoogte en de waarnemingen. Ook is duidelijk zichtbaar dat vrijwel alle waarnemingen langs een weg zijn gedaan. Dit is ook te zien aan de hand van een kaart van Fokker (1909, blz. 184, afb. 15).

Afb. 14 a t/m d: Deel van de kaart van Fokker (1909, 184). Brijdorpe is aangegeven met het cirkeltje. Weergegeven zijn waarnemingen uit a. Romeinse Tijd, b. Vroege Middeleeuwen, c. Late Middeleeuwen, d. Nieuwe Tijd (naar Archis, 2012).

Er zijn verschillende opgravingen geweest in de omgeving. Onder andere de begraafplaatsen van de verdwenen dorpen Duivendijke en Klaaskinderkerke zijn opgegraven (Coomans 1986, 65). In Brijdorpe zelf is er echter nooit de noodzaak geweest om op te graven en dat zal er in de toekomst ook niet gebeuren, aangezien dit terrein staat aangemerkt als van archeologisch hoge waarde en men dit zoveel mogelijk met rust wil laten. Er zijn wel een aantal booronderzoeken gedaan (Nijdam 2005ab; De Groot en Molenaar 2007; Koster *et al.* 2011). Ook zijn er een paar vondsten aan het oppervlak gedaan. Deze betreffen de resten van de kerk op de grafheuvel en wat scherven in de omgeving. Ook staat de vliedberg vermeld, met de vondsten die destijds zijn gedaan. Het

merendeel dateert uit de Late Middeleeuwen (1050-1500), maar er zijn ook wat scherven die waarschijnlijk dateren uit de Romeinse tijd. Bovendien is er uit een veldverkenning onderzoek gebleken, dat er mogelijk Romeinse kalkovens te vinden zijn ten zuidwesten van de dorpskern (Nijdam 2005a, 6).

In de volgende kaart (afb. 15) zijn de vondsten weergegeven die zijn gedateerd in de periode VMEC (900-1050) en LMEA (1050-1250), de periode waarin Brijdorpe waarschijnlijk ontstaan is. Deze vondsten zijn allen gedaan in en om oude dorpskernen, waarbij men er vanuit gaat dat er een motte en /of vliedbergen is geweest. Deze dorpskernen komen ook in teksten over deze periode veelvuldig voor.

Afb. 15: De vondsten gedateerd in de periode 900-1250 (naar Archis, 2012).

Zoals al eerder vermeld, is Herkesteijn beter onderzocht. Zo is uit het proefsleuvenonderzoek gebleken dat het een rechthoekig kasteel was, met een ronde traptoren (SCEZ). Ook bevestigde de opgraving de datering van het kasteel, rond 1300. Uit deze opgraving bleek verder dat de funderingen zwaar zijn aangetast door de werkzaamheden in 1956-57 en dat een verdere opgraving onevenredig duur zou worden in verband met de geringe informatie die het op zou leveren en de techniek die nodig was bij het opgraven (vooral de hoge grondwaterstand speelde parten) (SCEZ).

4. Interpretatie

Nu de gegevens zijn beschreven, wordt er gekeken naar wat hieruit kan worden afgeleid. Om het overzichtelijk te houden, wordt dezelfde volgorde aangehouden als in het voorgaande hoofdstuk. Aansluitend zal er gekeken worden naar de kenmerken van een stad en welke er van toepassing zijn op het dertiende eeuwse Brijdorpe.

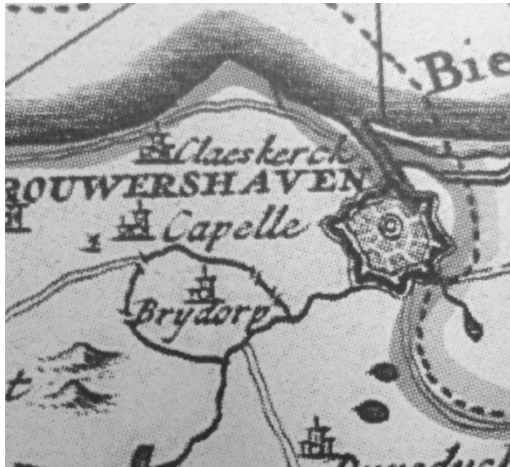
4.1 *De Ligging.*

De ligging op een kreekrug is typerend voor een oudere nederzetting in Zeeland (Dekker 1971, 34). Dekker (1971, 34) constateert verder dat er vanaf ongeveer de achtste eeuw bewoning plaatsvindt op kreekuggen. Dit bevestigt dat het dorp tot één van de oudere kernen van het eiland gerekend mag worden. Helaas wordt dit niet direct bevestigd door de literaire bronnen, die in 1232 (of 1231, zie blz. 17; Kruisheer 1986, 664) voor het eerst Brijdorpe noemen. Dit komt voornamelijk door het gebrek aan bronnen voor de periode voorafgaand aan de dertiende eeuw dan aan de afwezigheid van noemenswaardige gebeurtenissen. Deze datering kan naar voren worden geplaatst wanneer men de kerk gewijd aan Sint Arnulf in Brijdorpe plaatst (Palmboom 2005, 374), namelijk naar op zijn vroegst 1087. Er zijn echter ook Romeinse sporen in de nabijheid aangetroffen die wijzen op nog vroegere activiteiten in de omgeving (Nijdam 2005a, 6).

Het zesdedeel Brijdorpe lijkt in vrijwel alle kenmerken op de andere zesdedelen en ook het dorp komt in grote mate overeen met de andere hoofddorpen. Ten opzichte van de andere zesdedelen kan er dus niet gesproken worden over een bijzondere positie.

De manier waarop Brijdorpe in oude kaarten is afgebeeld, met de waterlopen er omheen, wekt de indruk dat er een soort gracht om het centrum is geweest (afb. 6 en afb. 16). Het lijkt zeer waarschijnlijk dat als je een burcht gaat bouwen, dat je dan gebruik maakt van deze natuurlijke waterloop. Wellicht is het water zelfs zo omgeleid vanaf een hoofdstroom precies voor dat doeleinde. Zeker in afbeelding 16 lijkt het een niet erg natuurlijke stroom. Daarbij komt dat de vliedberg over het algemeen binnen deze waterlopen valt. Dat het burgbevang uitsteekt over het water, kan te maken hebben met zowel het verloop van tijd als de onnauwkeurigheid van kaarttekenners of Fokker. Of dit water op enig moment in het verleden bevaarbaar is geweest voor grotere schepen, is niet

te zeggen. Echter wanneer er een haven is geweest, zou dit de toegang kunnen zijn geweest.

Afb. 16: Brijdorpe omringd door water (detail van Gittenberger en Weiss 1983, 104).

Het blijft zeer lastig om de plaats die een dorp inneemt in een samenleving in het verleden te evalueren. Het is dus ook zeer lastig om iets te zeggen over het belang van Brijdorpe ten opzichte van de andere plaatsen in de directe omgeving. De manier waarop Brijdorpe wordt omschreven en weergegeven in de literatuur verschilt in weinig van de andere dorpen. Hieruit zou men kunnen opmaken dat er ook in het dagelijks leven weinig verschil is geweest tussen Brijdorpe en andere kernen.

4.2 De kerk

Volgens Vervloet (1980), bevestigt de kerk de locatie van een burcht op de vliedberg. Volgens de rapporten zijn er nog resten van de kerk aanwezig (zie bijlage 1), hoewel deze niet aan het oppervlak zichtbaar zijn (eigen observatie). Een opgraving van deze resten zal niet snel plaatsvinden, aangezien locatie op de begraafplaats, die tot zeer recent nog in gebruik was. Bovendien worden deze resten niet bedreigd door bebouwing of landbouw .

Er is enige onduidelijkheid omtrent de moederkerk en deze is momenteel nog niet opgelost. Er zijn meerdere verschillende kerkelijke gemeenschappen die verbonden zijn met het gebied, zoals het nabij gelegen klooster Bethlehem en Echternach, een gemeente in Duitsland. Deze verbanden kunnen in de toekomst beter onderzocht worden, om uitsluitsel te krijgen over de moederkerk en de eventuele aanwezigheid van de kerk gewijd aan Sint Arnulf (Palmboom 2005, 374).

4.3 De burcht

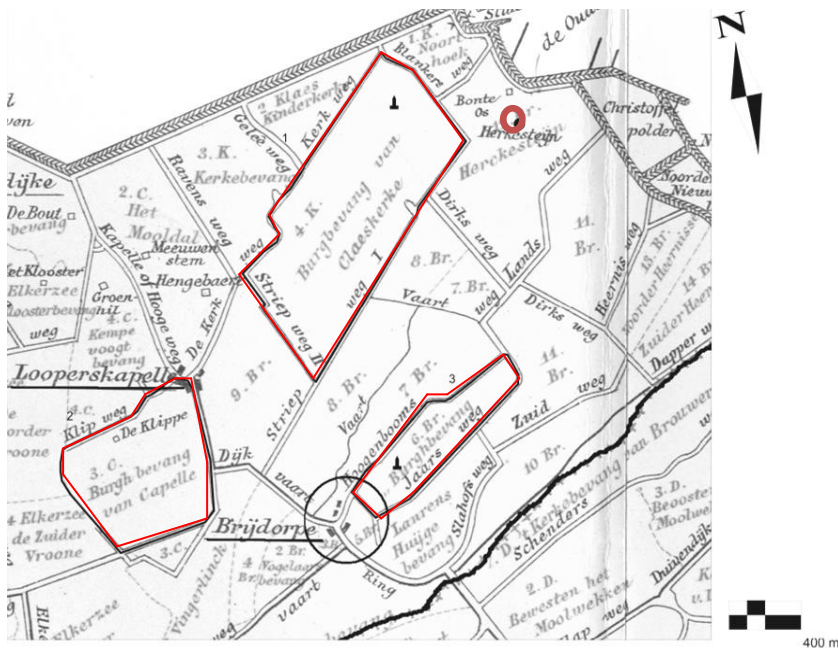
De aanwezigheid van een motte op de vlietberg is zeer aannemelijk geworden door de aanwezigheid van het burgbevang, het water dat als gracht kon fungeren en de relatieve afstand tot de kerk. Ook de vondst van vier palen bij het afgraven van de berg wijzen op bebouwing op de vlietberg. Dit soort mottes werden gebouwd gedurende de twaalfde en dertiende eeuw (Everaers en Stockman 1999, 23). Helaas zijn deze vondsten in de loop der tijd verdwenen (SCEZ, zie bijlage 1) en kunnen we deze motte niet beter dateren.

Of dit ook de burcht was die Melis Stoke bedoelde in de Rijmkroniek, is minder duidelijk. Het gebruik van een baken suggereert een locatie dicht langs bevaarbaar water. Nu is er uit de oude kaarten moeilijk af te leiden hoe goed het water te bevaren was, zeker voor de periode waarin dit speelt (rond 1300). Herkesteijn, dat een stuk dicht bij zee lag, heeft in dat geval de voorkeur boven de motte bij Brijdorpe. Bovendien is in deze tijd al begonnen met de aanleg van de haven in Brouwershaven, wat erop wijst dat de haven van Brijdorpe, wanneer deze er is geweest, inmiddels al is verzand (Kuipers 1982, 26). Het is dus zeer waarschijnlijk dat Melis Stoke slot Herkesteijn bedoelde toen hij het had over het huis bij de “Bridorp sluse” (Melis Stoke, r. 8921-8924).

Nu voor beide locaties aannemelijk is gemaakt dat daar “de burcht van Brijdorpe” stond, rijst de vraag waarom beiden als de burcht van Brijdorpe worden genoemd. De twee burchten zijn van twee verschillende types, waarin het ene type het andere opvolgt chronologisch gezien (Everaers en Stockman 1999, 23). De motte is het oudere type van de twee burchten en zal dus eerder gebouwd zijn, waarschijnlijk in de twaalfde eeuw (Dekker 1971, 88). Herkesteijn is een vrij vroege variant van het opvolgende type burcht, gebouwd niet op een hoogte, maar op het platteland en niet van hout, maar van steen (Everaers en Stockman 1999, 23). Ook de datering van Herkesteijn aan het einde van de dertiende begin veertiende eeuw (SCEZ) plaatst de bouw van Herkesteijn waarschijnlijk na de motte in plaats van gelijktijdig.

Fokker heeft dus deels gelijk wanneer hij het heeft over Herkesteijn als burcht van Brijdorpe. Er zit echter een anomalie in zijn kaart. Van Beveren (1978, 29) en Kuipers (1980, 16) menen dat Herkesteijn ligt in het burgbevang van Looperskapelle, terwijl de

coördinaten (SCEZ) aangeven dat de burcht in het burgbevang¹⁵ van Klaaskinderkerke ligt, maar Fokker plaatst Herkesteijn in geen van beiden burgbevangen (afb. 17). Hier zal de tijd zeker een rol zijn gaan spelen, alsook de overtuiging van Fokker dat Herkesteijn bij Brijdorpe hoorde. Helaas kan er hier geen goede oplossing voor dit probleem worden gegeven.

Afb. 17: De kaart van Fokker met daarop de burgbevangen omljnd, de locaties van de motte en Herkesteijn volgens het RCE en de locatie van Herkesteijn volgens Fokker (naar Fokker 1909, 184).

4.4 De haven

Voor Friesland is bekend dat vrijwel iedere woonterp toegang had tot het open water (blz. 8; Renes 2005, 21) en er is niets dat suggereert dat dit niet ook het geval was in Zeeland. Verschillende bronnen geven aan dat Schouwen in het verleden een groep eilanden was, een gebied vol krek en geulen. Eén van deze geulen kan Brijdorpe toegang verschaft hebben tot de zee. Net als in Friesland bij veel dorpen het geval was (Renes 2005, 21), zou Brijdorpe deze toegang verloren hebben wanneer er dijken en dammen aangelegd gaan worden; tussen 1000 en 1200 verschijnt de eerste dijk op het eiland (Kuipers 1982, 26). De aanwezigheid van een haven bij het dorp in de buurt is zeker een mogelijkheid, maar hier is nog geen onomstootbaar bewijs voor aangetroffen. De haven waarvan sprake is in Melis Stoke kan ook Brouwershaven zijn. Dit is zelfs zeer waarschijnlijk aangezien deze haven dan al aangekocht is en ook al vrijheid van tol heeft. Eerder is er van een haven geen sprake en is er dus niet te zeggen of Brijdorpe zelf ooit een haven heeft

¹⁵ De bevangen zijn zoals Fokker die heeft weergegeven (Fokker 1909, 184).

gehad. Ook de archeologie en het landschap kon in deze zaak geen positief uitsluitsel geven.

4.5 Vondsten en onderzoek

Een groot deel van de vondsten die zijn gedaan in de omgeving, dateren uit de Middeleeuwen. Er kan dus zeker gesproken worden over een redelijke activiteit. Er zijn weinig uitgebreide archeologische onderzoeken geweest in dit gebied, wat niet helpt bij het bestuderen van de regio. De vondsten die worden vermeld in Archis zijn slechts enkele malen gedaan in een archeologische context; het merendeel is afkomstig uit literatuur, archiefstukken en particuliere meldingen. Er is hier zeker nog veel te winnen op het gebied van archeologie. Onder andere vondsten die niet zijn aangemeld door particulieren kunnen nog veel toevoegen aan het plaatje.

5. Conclusies

In hoofdstuk 2 zijn er vijf kenmerken van een (Middelleeuwse) stad aan bod gekomen. Deze zijn het stadsrecht, een redelijke omvang (minimaal duizend inwoners), inkomsten die niet primair van landbouw, veeteelt of visserij afhankelijk zijn, een centrale rol in het gebied en de aanwezigheid van een versterking in de vorm van wallen of muren (Blocmans en Hoppenbrouwers 2004, 264; Renes 2005, 15). Voor het dorp Brijdorpe is gekeken of deze kenmerken wellicht aanwezig zijn geweest in de Late Middeleeuwen.

Was het een dorp of een stad naar Middeleeuwse begrippen? Floris V is zeker van plan geweest stadsrechten te verlenen, of dat nu aan Brijdorpe of aan Brouwershaven is geweest. Daarnaast zal Brijdorpe, als hoofddorp van een zesdedeel, een centrale functie hebben gehad. Hier wijzen ook de aanwezigheid van de kerk en burcht op. Over de bestaanswijze van de inwoners is er zeer weinig bekend, maar wanneer er een haven is geweest, kan er ook handel zijn gedreven en wordt er een belangrijk, niet agrarisch element aan de bestaanswijze gevoegd. En er is dan wel geen versteviging in de vorm van een wal of muur aangetroffen, de waterloop om de kern kan dezelfde functie hebben gediend. Het aantal inwoners of de omvang van het dorp is helaas op geen enkele wijze te achterhalen, waardoor het vijfde en laatste kenmerk niet gecontroleerd kan worden. Met vier van de vijf kenmerken en de vijfde onmogelijk te achterhalen, zou je Brijdorpe in deze periode als stad kunnen bestempelen. Het is zeker een mogelijkheid, maar er is teveel onzeker en gebaseerd op speculaties en “als dit dan dat” redeneringen. Het is dus geen stad geweest, maar had wel een speciale positie in de omgeving.

Toch is het interessant om te zien dat juist Brijdorpe haar naam gaf aan het zesdedeel, dit zal niet zonder reden zijn gebeurd. Om meer inzicht te krijgen in de aanwezigheid van de kenmerken zoals die hierboven zijn genoemd, is er een diepgaander literatuuronderzoek nodig in combinatie met een meer uitgebreide inventarisatie van de aanwezige archeologie in een veel bredere geografische context.

Vrijwel alle bronnen noemen de afsluiting van de toegang tot de zee als reden voor het stoppen van de groei van Brijdorpe. Dit wordt ook genoemd door Renes (2005, 21) in Friesland en Kuipers (1982) ziet het als oorzaak voor de stichting van Brouwershaven. Wanneer deze haven werkelijk aanwezig is geweest, is het heel aannemelijk dat het

verdwijnen van deze toegang en inkomstenbron de reden is voor de afname in activiteiten in het dorp. Deze verzanding zal zeker in het bodemarchief te vinden zijn. Ook een haven kan prima bewaard blijven in de grond. Wanneer er een haven aanwezig is geweest, dan kan deze ook archeologisch gevonden en onderzocht worden.

Zierikzee en Brouwershaven zijn de enige plaatsen op het eiland die zich hebben ontwikkeld tot stad en zij zijn volledig afhankelijk geweest van hun haven. Duidelijk is dus, dat in Zuidwest Nederland de aanwezigheid van een toegang tot open water en daarmee een andere inkomstenbron dan landarbeid de doorslaggevende factor is in het ontstaan van een stad.

Na het afsluiten van de haven, verdwijnt ook de burcht uit de bronnen, zeker voor 1426. Als laatste verdwijnt de kerk aan het eind van de zestiende eeuw. Langzaam maar zeker krimpt het dorp dus van de plek die Floris V nog stadsrechten wilde geven (De Bruin *et al.* 1982, 410) naar “de vlek langs de weg” die Coomans (1986, 76) beschreef. Het meest opmerkelijke aan dit kleine dorp is dat het, ondanks het verdwijnen van de kerk, nog steeds bestaat.

Summary

The dark ages are important for how our modern society developed. During the Late Middle Ages in the Netherlands (between 1000 and 1400 more precisely), cities sprouted up everywhere and most of them are still substantial towns today. Not all communities were prosperous and these might tell us more about how cities developed. Brijdorpe is such a community. Today it has no more than fifty citizens, but at one time, Floris V wanted to grant town privileges. Whether it had the characteristics of a city, is to be discovered here. City characteristics are for instance town privileges, a substantial size (in the middle ages that is over a thousand people), a central function for its surroundings, farming and fishing should not comprise the primary income and fortifications are also common. These characteristics are not sacred and often only a few are met in real life. For Brijdorpe it is possible to say that it had a central function, as the area it sits in was named after it at one time. There is also evidence for a castle in the village, and two possible locations. For both locations there is evidence for the presence of a castle. The presence of a port could not be confirmed nor rejected. There is also no sign of fortification walls or ramparts, but there is a stream visible on old maps which encircles the village that could be used as a fortification. In all, Brijdorpe was (and is) probably not a city, but a special village. It showed that in the South-West of the Netherlands, access to open water is decisive for the development of a village.

Samenvatting

Vrijwel alle steden van Nederland, zijn in de Middeleeuwen ontstaan, in de periode 1000 tot 1400 om precies te zijn. Niet alle dorpjes in deze periode groeiden uit tot welvarende steden, en deze dorpen kunnen ons meer leren over het ontstaan van steden. Brijdorpe is zo'n dorpje. Nu wonen er niet meer dan vijftig personen, maar in het verleden heeft Floris V overwogen het dorp stadsrechten te verlenen. Wat hier de reden voor was, en of het dorp ook de kenmerken van een (beginnende) stad had, wordt hier onderzocht. Kenmerken van een stad in de Middeleeuwen zijn stadsrechten, een redelijke omvang, een centrale functie in de omgeving, andere primaire inkomsten dan landbouw en visvangst en een vorm van versterking. Deze kenmerken komen zelden allemaal tegelijk voor, maar kunnen toch veel zeggen over de functie van een plaats. Brijdorpe had een centrale functie, dat blijkt uit het feit dat er een zesdedeel naar is vernoemd. Ook zijn er sterke aanwijzingen voor de aanwezigheid van een kasteel in het dorp, hoewel de locatie

onduidelijk is. De aanwezigheid van een haven kon noch worden bewezen, noch worden uitgesloten. Er is ook geen bewijs van een versterking in de vorm van muren of wallen, maar er is een watertje zichtbaar op oude kaarten die het dorp omvatte. Dit kan als versterking zijn gegraven en/of gebruikt. Uiteindelijk is Brijdorpe waarschijnlijk geen stad, maar een bijzonder dorp geweest. De verzanding van een waterweg zou hiervoor de oorzaak zijn. Dit geeft aan dat in het zuidwesten van Nederland de toegang tot open water van groot belang is voor de ontwikkeling van een dorp tot stad.

Stoke, Melis. *Rijmkroniek van Holland*. J.W.J. Burgers (ed), 2004. Steenwijk: Grafisch Productiebedrijf Gorter BV.

Literatuur

Aa, A.J. van der, 1840. *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden: tweede deel B*. Gorinchem: Jacobus Noorduyne.

Beveren, P. van, 1960. *Verdwenen kastelen van Schouwen-Duiveland*. Doorn: NKS.

Blockmans, W. P. en P. Hoppenbrouwers, 2004. *Eeuwen des onderscheids. Een geschiedenis van middeleeuws Europa*. Amsterdam: Bert Bakker.

Boot, P., 1987. *Het Plattelandsleven van Schouwen-Duiveland in vroeger tijd*. Zierikzee: Lakenman & Ochtman.

Bos, K., Oele, B., 1986. *Vliedbergen: tekens van tijd in het Zeeuwsche landschap*. Middelburg: Stichting Natuur- en recreatieinformatie.

Bruin, M.P. de, P.J. van der Feen en A. Teunis, 1982. *Encyclopedie van Zeeland I*. Middelburg: Koninklijk Zeeuwsch genootschap der Wetenschappen.

Coomans, B., 1986. *Scharendijke in oude ansichten: deel 1*. Zierikzee: Europese bibliotheek Zaltbommel in samenwerking met de Zeeuwsche boekhandel Zierikzee.

Dekker, C., 1971. *Zuid-Beveland: De historische geografie en de instellingen van een Zeeuws eiland in de middeleeuwen*. Assen: Van Gorcum & Comp. N.V.

Driel, L., van en A. Steketee, 1995. *Zeeuwse plaatsnamen: van Aardenburg tot Zonnemaire*. Vlissingen: ADZ.

Everaers, P. en P. Stockman, 1999. *Versterckt Zeeland*. Middelburg: Provincie Zeeland.

Fokker, A.J.F., 1909. *Schouwen vóór 1600*. Zierikzee: Stoomdrukkerij voorh. Lakenman & Ochtman.

Gittenberger, F. en H. Weiss, 1983. *Zeeland in oude kaarten*. Bussum: Lannoo.

Gosses, I.H., 1959. *Handboek tot de staatkundige geschiedenis der Nederlanden: de Middeleeuwen, deel 1*. Den Haag: Martinus Nijhoff.

Graaf, R. de, 1996. *Oorlog om Holland, 1000-1375*. Hilversum: Verloren.

Grijpink, P.M., 1914. *Register op de Parochiën, Altaren, vicariën en de Bedienaars zoals die voorkomen in de Middeleeuwsche rekeningen van den officiaal des Aartsdiakens van den Utrechtsen dom; eerste deel*. Amsterdam: C.L. van LangenHuysen.

Groot, R.W. de en S. Molenaar, 2007. *Raap notitie 2394 (herziene eindversie). Plangebied Hoogenboomseweg 1 te Scharendijke, gemeente Schouwen-Duiveland: Archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek*. Weesp: RAAP.

Haartsen, A., 2009. *Ontgonnen verleden: regiobeschrijvingen provincie Zeeland*. Ede: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Hendriks, P.A., 1998. De stadskeur van 1248 in het licht van de vroegste ontwikkeling van Zierikzee. *Kroniek van het Land van de Zeemeermin* 23, 13-20.

Jansen-Glas, M.E., 1990. *Geschiedenis van Brouwershaven*. Brouwershaven.

Koster, B. et al. 2011. *Gemeente Schouwen-Duiveland inventarisatie 24 AMK terreinen: BAAC rapport V-10.0367*. Amersfoort: Archeologische Monumentenwacht.

Kuipers, J.J.B., 2007. Herkesteijn en 'Bridorper Sluse'. *Nehallennia* 155, 42.

Kuipers, S.F., 1960. *De bodemkartering van Nederland deel XIX: Een bijdrage tot de kennis van de bodem van Schouwen-Duiveland en Tholen naar de toestand vóór 1953*. Wageningen: Stichting voor bodemkartering.

Kuipers, S.F., 1982. Dammen en dijken uit de 11^e en 12^e eeuw in de polder Schouwen. *Kroniek van het Land van de Zeemeermin* 7, 5-31.

Kuipers, S.F., 1984. Bergen en Burgen op Schouwen – Duiveland. *Kroniek van het Land van de Zeemeermin* 9, 5-38.

Kruisheer, J.R., 1986. *Het oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299 deel 2: 1222-1256*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.

Lenselink, W.H., 1997. De adel op Schouwen en Duiveland ca. 1340: Middeleeuwse edelen, van groot tot klein. *Kroniek van het Land van de Zeemeermin* 22, 27-42.

Man, J.C. de, 1897. *De vluchtbergen in Schouwen, de Bevelanden en Tholen*. Middelburg: J.C.&W. Altorffer.

Nijdam, L.C., 2005a. *Rapport A04-374-Z en A04-514-Z. Verkennend en waarderend archeologisch onderzoek aan de Striepweg te Brijdorpe. Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek met boringen*. Capelle aan den IJssel: Archeomedia BV.

Nijdam, L.C., 2005b. *Archeomedia BV rapport A05-327-I. Verkennend archeologisch onderzoek Striepweg te Brijdorpe, delen van de percelen 216 en 217*. Capelle aan den IJssel: Archeomedia BV.

Palmboom, E.N., 1995. *Het Kapittel van Sint Jan te Utrecht*. Hilversum: Uitgeverij Verloren.

Renes, H., 2005. De stad in het landschap, in R.Rutte & H. van Engen (red.), *Stadswording in de Nederlanden. Op zoek naar overzicht*, 15-46.

Sarfaty, H. (red.), 1990. *Verborgten steden. Stadsarcheologie in Nederland*. Amsterdam: Meulenhof.

Uil, H., 1998. De stadsrechten van Zierikzee. *Kroniek van het land van de Zeemeermin* 23, 21-41.

Vervloet, J.A.J., 1980. De kasteelbergen in Zeeland; een algemeen overzicht. *K.N.A.G. Geografisch Tijdschrift* 14, 194-207.

Bezochte instellingen:

SCEZ: Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland, Looierssingel 2, Middelburg. Bezocht op dinsdag 20 maart 2012 om het dossier in te zien over de opgraving te Herkesteijn.

RCE: Rijksdienst Cultureel Erfgoed, Smallepad 5, Amersfoort. Diverse keren bezocht in maart en april 2012 voor de verschillende rapporten en literatuur.

Afbeeldingen

- Afb. 1: Schouwen-Duiveland met daarop aangegeven met de zwarte stip de ligging van Brijdorpe (naar Archis, 2012). 6
- Afb. 2: “Kaart van Zeeland zoo als ’t was in het jaar 600”. Deze kaart lijkt op het eerste gezicht misschien niet betrouwbaar, maar wanneer hij alleen voor het bepalen van vaarroutes werd gebruikt, voldeed hij wellicht aan de eisen. (Fokker 1909, 123). 11
- Afb. 3: Schouwen-Duiveland in de dertiende eeuw (Haartsen 2009, 14). 12
- Afb. 4: Detail van de kaart van Kuipers (1982, zie bijlage 3 voor complete kaart). 14
- Afb. 5: Mogelijke grenzen van het zesdedeel Brijdorpe (naar Fokker 1909, 185). Het cirkeltje staat om Brijdorpe. 15
- Afb. 6: De Panne en de Vlakte ten zuiden van Brijdorpe, maar geen naam voor het water bij het dorp zelf (deel van Fokker 1909, 137). 16
- Afb. 7: De mogelijke ligging van de burcht van Brijdorpe. De gearceerde vlakken zijn burgbevangen volgens Fokker (1909, 184). 1 is het burgbevang van Klaaskinderkerke met daarin Herkesteijn. 2 is het burgbevang van Looperskappelle en 3 is het burgbevang van Brijdorpe met daarin de locatie van de vliedberg. 20
- Afb. 8: Het AHN in de directe omgeving van Brijdorpe. De paarse stip in het midden is de begraafplaats die duidelijk hoger ligt. De witte streep die van linksonder naar rechtsboven gaat is de nieuwe vaart en het laagste punt. Er is geen duidelijke verhoging zichtbaar op de locatie van de vliedberg, aangegeven met de zwarte cirkel. 23
- Afb. 9: Aparte verdeling van land, aangegeven met het getal 29 (Kuipers 1984, 13). 23
- Afb. 10: Moderne kaart van Brijdorpe met daarop de locatie van de burcht en de loop van het water volgens Gittenberger en Weiss (1983, 89) 24

Afb. 11: De grond behorende bij Brijdorpe. Het is niet ondenkbaar dat (een deel van) Brouwershaven ook tot de grond van het dorpje behoorde (detail van Gittenberger en Weiss 1983, 120).	26
Afb. 12: Vondsten met vondstnummer in de omgeving van Brijdorpe (naar Archis, 2012).	27
Afb. 13a t/m d: De vondsten weergegeven op het AHN. A. Romeins, b. Vroege Middeleeuwen, c. Late Middeleeuwen, d. Nieuwe Tijd (naar Archis, 2012).	28
Afb. 14 a t/m d: Deel van de kaart van Fokker (1909, 184). Brijdorpe is aangegeven met het cirkeltje. Weergegeven zijn waarnemingen uit a. Romeinse Tijd, b. Vroege Middeleeuwen, c. Late Middeleeuwen, d. Nieuwe Tijd (naar Archis, 2012).	29
Afb. 15: De vondsten gedateerd in de periode 900-1250 (naar Archis, 2012).	30
Afb. 16: Brijdorpe omringd door water (detail van Gittenberger en Weiss 1983, 104).	32
Afb. 17: De kaart van Fokker met daarop de burgbevangen omlijnd, de locaties van de motte en Herkesteijn volgens het RCE en de locatie van Herkesteijn volgens Fokker (naar Fokker 1909, 184).	34

Lijst van bijlagen:

1. Uitgebreid rapport Archis van waarnemingen rondom Brijdorpe, bekeken op 3 maart 2012.
2. Volledige kaart met kreekruigen (Kuipers 1982, bijlage).